

YAYIN NO: DPT:2282 - İPGM:430

MAL VE ÜLKE ÇEŞİTLİLİĞİ
ACISINDAN
İHRACATTAKİ YAPISAL DEĞİŞİM

Nihal ERGÜN
Uzmanlık Tezi

İKTİSADI PLANLAMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Uzun Vadeli Pönolar Dairesi

ISBN 975 - 19 - 0475 - 7

Bu çalışmaya Devlet Planlama Teşkilatının görüşlerini yansıtmaz. Sorumluluğu yazarına aittir.
Yayın ve referans olarak kullanılması Devlet Planlama Teşkilatının iznini gerektirmez.

Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı
Yayım ve Basım Şube Müdürlüğü Matbaa Biriminde 200 adet basılmıştır.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
1. GİRİŞ	1
2. TÜRKİYE'NİN İHRACAT PERFORMANSI (1975-1989)	4
2.1. İhracata Yönelik Politika Uygulamaları	4
2.2. Temel Göstergelerdeki Gelişmeler	14
3. İHRACATIN YAPISAL ANALİZİ: YÖNTEM VE TEORİK TEMEL....	25
3.1. Trend Analizi	25
3.2. İhracatta Yoğunlaşma	29
3.2.1. Yoğunlaşmayı Ölçmede Kullanılan Teknikler	31
3.2.2. İhracatta Yoğunlaşmayı Açıklayan Faktörler	34
3.2.3. Yoğunlaşma ve İhracat Performansı İlişkisi	37
4. MAL VE ÜLKЕ GRUPLARI İTİBARIYLE TÜRKİYE'NİN İHRACAT YAPISI (1975-1989)	41
4.1. İhracatın Yapısında Görülen Eğilim	41
4.1.1. Mal Gruplarının Trend Analizi	41
4.1.2. Ülke Grupları İtibarıyle Trend Analizi ...	47
4.2. Yoğunlaşma Açısından İhracatın Değerlendirilmesi	53
4.2.1. Ürün Yoğunlaşma Katsayılarının Gelişimi ..	54
4.2.2. Coğrafi Yoğunlaşma Katsayılarının Gelişimi	56
4.2.3. Yoğunlaşmanın İhracat Performansı Üzerindeki Etkisi	59
5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	64
ABSTRACT	68
EKLER	70
BİBLİYOGRAFYA	89

T A B L O L A R

	Sayfa No
2.1. Türkiye ve Dünya İhracatının Gelişimi	15
2.2. İhracatın Gayri Safi Millî Hasıla İçindeki Payı..	17
2.3. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	18
2.4. İhracatın Sektörel Dağılımı	20
2.5. İmalat Sanayii İhracatının Sektörel Dağılımı ...	21
2.6. İmalat Sanayii İhracatının Mal Grupları İtibarıyle Dağılımı	22
4.1. Mal Gruplarının Regresyon Analizi Sonuçları	44
4.2. Ülke Grupları İtibarıyle Regresyon Analizi Sonuçları	50
4.3. Ürün Yoğunlaşma Katsayılarının Gelişimi	55
4.4. Coğrafi Yoğunlaşma Katsayılarının Gelişimi	58
4.5. İhracat Performansına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları	61

E K L E R

	Sayfa No
1. Döviz Kuru Gelişimi (1975-1989)	71
2. İhracatın Ülkeler İtibarıyle Dağılımı (Bin Dolar)	72
3. İhracatın Ülkeler İtibarıyle Dağılımı (Yüzde Paylar)	73
4. Regresyon Analizinde Kullanılan Seriler	74
5. İhracatın SITC Mal Grupları İtibarıyle Dağılımı (Bin Dolar)	75
6. İhracatın SITC Mal Grupları İtibarıyle Dağılımı (Yüzde Paylar)	76
7. Mevsye, Sebze ve Mamulleri (05) İhracatının Gelişimi	77
8. Giyim Eşyası (84) İhracatının Gelişimi	78
9. İtalya'ya Yapılan İhracatın Gelişimi	79
10. Batı Almanya'ya Yapılan İhracatın Gelişimi	80
11. Ürün ve Coğrafi Yoğunlaşma Katsayılarının Gelişimi	81
12. Fert Başına Gayri Safi Milli Hasıla	82
13. Primer ve Mamul Ürünler İtibarıyle İhracat	83
14. Gayri Safi Yurtdışı Hasıtanın Sektörel Dağılımı...	84
15. İhracatın Trend Tahmini	85
16. Yoğunlaşma ve İhracat Performansı İlişkisi (E) ₁	86
17. Yoğunlaşma ve İhracat Performansı İlişkisi (E) ₂	87
18. Yoğunlaşma ve İhracat Performansı İlişkisi (E) ₃	88

1. GİRİŞ

Kalkınma hamlesinin sürdürülmesi için gerekli dış kaynağın temini, gelişmekte olan ülkelerin gündeminde önemli bir yer tutmaktadır. Söz konusu ülkeler, hem yakın geçmişte enerji maliyetlerinde meydana gelen artışlar neticesinde pahalılışan ithalatları, hem de aldığıları borç ana para ve faiz ödemeleri nedeniyle sürekli dış ticaret ve ödemeler dengesi açıklarıyla karşılaşmaktadır. Dış ticaret açıklarının devamlılık gösterdiği ve bu açıkların yine dış borçlanma yoluyla finanse edildiği durumlarda, er veya geç ortaya çıkan döviz darboğazına bağlı olarak, ekonomik gelişme sektöre ugramakta ve hatta ekonominin işlerliği tehlkiye düşebilmektedir.

Giderek artan döviz gereksiniminin rasyonel bir şekilde ve sağlıklı kaynaklardan temin edilmesi zorunluluğu, gelişmekte olan ülkelerde ihracata yönelik arayışların yaygınlaşması sonucunu doğurmuştur. Aynı noktadan hareketle Türkiye de, 1980 yılı sonrasında uyguladığı ekonomik politikalarda dışa açılmaya ve ihracat öncülüğünde büyümeye ağırlık vermiştir. Bu çerçevede geleneksel ürünler ağırlıklı ihracat yapısının değiştirilmesi ve yeni pazarlara açılarak ihracatın arttırılması hedeflenmiştir.

1975-1989 döneminde Türkiye'nin ihracatının mal ve ülke çeşitliliği açısından incelendiği bu çalışmada temel amaç, çeşitlilik anlamındaki değişim yoğunlaşma katsayıları yardımıyla izlemek ve çeşitlenmenin ihracat gelirleri üzerindeki etkisini

değerlendirmektedir. Bu amaçla ürün ve coğrafi yoğunlaşma katsayıları, ihracat portföyündeki iki basamaklı SITC mal grupları ve Ülke gruplarının cari dolar bazındaki onbeş yıllık verileri üzerinden, Gini-Hirschman endeksiyle hesaplanmıştır. İhracattaki çeşitlenme düzeyini gösteren yoğunlaşma katsayıları ile ihracat performansı arasındaki ilişki, regresyon analizi yöntemiyle ve Micro TSP 6.5 bilgisayar paketi kullanılarak sınanmıştır. Çalışmanın temel hedefi doğrultusunda yapılan analizler yanında, ihracattaki yapısal değişimin önemli bir göstergesi olan, mal ve Ülke gruplarının toplam ihracatındaki paylarının gelişimi de trend analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, 1975-1989 döneminde Türkiye'nin ihracat performansı, ihracata yönelik politika uygulamaları ve temel göstergelerdeki gelişmeler itibarıyle değerlendirilmektedir. Bu çerçevede döviz kuru ve ihracatı teşvik politikalarına değinilmekte, ihracatın ekonomideki ve dünya ihracatı içindeki yeri ile ihracat kompozisyonu genel hatlarıyla incelenmektedir.

Üçüncü bölümde ihracatın yapısal analizi konusunda literatürde izlenen yöntemler tanıtılmakta ve bunlar arasından uygulanmak üzere seçilenler açıklanmaktadır. Bu bölümde trend analizi ve yoğunlaşma olgusu üzerinde durulmakta, yoğunlaşma kavramı, ölçüm teknikleri yanında, etkileyen faktörler ve ihracat performansı ile ilişkisi açısından ele alınmaktadır.

Türkiye'nin ihracat yapısının analizine ilişkin sonuçlar, mal ve ülke gruplarının izlediği trend ile ürün ve coğrafi yoğunlaşma katsayılarının gelişimi şeklinde, dördüncü bölümde verilmektedir. Hesaplanan yoğunlaşma katsayılarını açıklayan faktörlere yine bu bölümde değinilmekte, ayrıca ürün ve coğrafi yoğunlaşma katsayıları arasındaki ilişki ve bunların ihracat üzerindeki etkisi araştırılmaktadır.

Beşinci bölümde ise çalışmada varılan bulgular kısaca özetlenmekte ve genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

2. TÜRKİYE'NİN İHRACAT PERFORMANSI (1975-1989)

1973-1974 yıllarında yaşanan birinci petrol krizi sonrasında hızla artan petrol fiyatları, özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerinde enerji maliyeti ve temini konusunda ciddi sorunlara yol açmıştır. Giderek kabaran petrol faturası nedeniyle, Türkiye'nin de aralarında olduğu birçok ülke sanayileşme hamlesiini sürdüremediği gibi, ekonominin işlerliği için gerekli petrolün ithalinde bile döviz darboğazı ile karşılaşmıştır. Petrol ithalatının finansmanında kullanılacak dövizin sahilî kaynaklardan temin edilmesi gereği, ihracatı ön plana çıkarılmış ve gelişmekte olan ülkelerin bir kısmı, halihazırda yürütmekte oldukları içe dönük ithal ikameci politikalar yerine dışa açık, ihracata yönelik arayışlar içine girmiştir. Bu bölümde, petrol krizinden ciddi şekilde etkilenen ülkelерden biri olan Türkiye'nin 1975-1989 dönemindeki ihracat performansı, uygulanan politikalar ve temel göstergelerdeki gelişmeler itibarıyle iki ana başlık halinde incelenmektedir.

2.1. İHRACATA YÖNELİK POLİTİKA UYGULAMALARI

İhracatın geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi uzun yıllardır Türkiye'nin gündeminde bulunan ve Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planından itibaren kalkınma planları ve yıllık programlarda yer alan bir husus olmasına rağmen, Türkiye ilk petrol krizi sonrasındaki gelişmeleri izleyerek ihracata önemlilik kıska sürede gerçekleştirememiştir.

Türkiye 1970'li yıllarda, diğer içe dönük sanayileşme politikası izleyen ülkeler gibi, yurt içi piyasayı gözönünde tutarak sanayi üretimini artırmaya yönelik ve ithal ikamesine dayalı bir kalkınma stratejisi benimsemiştir. Kalkınma hamlelerinin başlangıç aşamasında uygulaması sıkça görülen bu politika, ihracatın gelişimi ve dış rekabete ağırlık vermemekte ve ihracata yönelik politikalarla desteklenmeden uygulandığı takdirde, kısa sürede kaynakların küçük ölçekli ve optimal olmayan tesisler tarafından kullanılması sonucunu doğurmaktadır. Bu durumda ihracat olanağı bulunan sanayilerde bile maliyetler yükselmekte ve verimlilik artışı yavaşlamakta, hatta verimlilik kayıpları görülmektedir. Böylece, hızla sınırına ulaşan ithal ikamesi politikası, bu sınırın aşılmasıından sonra üretim kaynaklarının israfına yol açmaktadır (1).

Birinci petrol krizini izleyen dönemde salt iç piyasa ağırlıklı ithal ikamesi politikalarının uygulamadaki sonuçları ve dış ekonomik ilişkileri geliştirme gereği, gelişmekte olan ülkelerin ihracata dayalı sanayileşme modellerine yönelmesine neden olmuştur. Sanayi üretimiyle ihracatın karşılıklı bir uyarı mekanizması oluşturduğu bu modeller temelde uzun vadeli bir sanayileşme politikası ile teknoloji, araştırma, teknik eğitim gibi faktörlerle desteklenmektedir. Ancak 1970'li yıllarda bu yeni yaklaşmanın hemen ardından dünya genelinde ticari bloklaşmaların

(1) Bruno Knall, "Economic Development and Foreign Trade; Import Substitution and Export Diversification in Nepal", Journal of Development and Administrative Studies, Vol.:2, No: 1 & 2, June and December 1980, s.25.

ve yeni korumacılık politikalarının hızla yaygınlaşığı görülmektedir. Petrol krizi nedeniyle önemli dış ticaret açıklarıyla karşılaşan gelişmiş ülkeler, sanayileşmekte olan ülkelerin rekabetinden korunmak için miktar kısıtlamaları, telsiz edici vergi ve anti-dumping gibi araçları devreye sokarak bu ülkelerin ihracatını sınırlandırma yolunu seçmişlerdir.

Türkiye sözkonusu döneminde, sanayileşme politikasını ihracatı artırmaya ve çeşitlendirmeye yönelik ekonomik kararlarla desteklemeden sürdürmeye devam etmiş, birinci petrol krizinin ithalat ve dolayısıyla ödemeler dengesine getirdiği yükün finansmanında ihracattan yeterince yararlanamamıştır. Uygulanan sabit kur politikası ve özellikle 1970'lerin ikinci yarısında yurtdışı fiyatlara göre, oldukça hızlı artan yurtiçi fiyatlar nedeniyle Türk Lirasındaki aşırı değerlenme, ihracatın ve ihracata dönük üretim yapısının gelişimi üzerinde olumsuz etki yapmıştır. Kur politikasında yapılan düzenlemeler genelde katlı kur uygulamaları şeklinde olmuş, özellikle enflasyonist ortamlarda fiyat ve maliyet bozulmalarından kaynaklanan karlılık ve rekabet gücü kayıplarının tefafisinde önemli bir araç olarak kabul edilen kur ayarlamaları zamanında yapılamamıştır.

1977 yılından itibaren ödemeler dengesinde karşılaşılan sorunlar nedeniyle üretim ve yatırım için gerekli ithalatın zamanında ve yeterli olarak yapılamaması ve bu durumun ekonominin arz yönünde yarattığı darboğaz, 1978-1979 yıllarında döviz kurunun ayarlanması da içeren bir takım istikrar tedbirlerinin

alınmasını zorunlu kılmıştır. Ancak 1979 yılında başlayan ikinci petrol krizinin de etkisiyle, uygulanan istikrar tedbirlerinden başarılı sonuç alınamamış, üretimde gerilemeler ve ciddi bir ödemeler dengesi krizi ile karşılaşılmıştır. Planlı dönemin başından beri uygulanan ihracatı teşvik politikası bünyesindeki araçlar da bu dönemde tek başına, ihracat performansını iyileştirmeli ve ödemeler dengesi darboğazını rahatlaticı etki yapamamıştır.

1970'lerin sonunda doruk noktasına ulaşan ekonomik bunalımın tasılması amacıyla 24 Ocak 1980 tarihinde bir istikrar ve yapısal uyum programı uygulamaya konulmuştur. Esas itibariyle ekonominin içinde bulunduğu darboğazı aşmasını öngören programda öncelik, ödemeler dengesinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulmasına verilmiş, bu amaçla dış ticaretin liberalleştirilmesine, ihracatın ve özellikle sanayi ürünleri ihracatının artırılmasına yönelik tedbirler alınmıştır. 1980 yılı sonrasında dış ticaretin liberalleştirilmesi, sanayi politikasının da temelini oluşturmuştur.

Uygulanan program çerçevesinde ihracat ve diğer döviz gelirlerinin artırılmasına yönelik olarak döviz kuru politikası ve diğer ihracat teşviklerinden yararlanılmıştır. Arz yönünden ihracatın, ihracat malı üretmenin ve ihracat yapmanın iç piyasaya dönük faaliyete oranla karlılığına bağlı olması ve döviz kuru değişimlerinin bu karlılığın temininde önemli rol oynaması nedeniyle, döviz kuru politikası bir ihracatı teşvik aracı olarak kullanılmaktadır. Bu çerçevede döviz kuru politikasından,

özellikle temel ithalat ve ithalat ikamesi ürünlerinin maliyet yapısını düzenlemeye, mevcut kaynakları ihracat potansiyeli bulunan sektörlerde doğru kaydırma ve yapısal değişimyi teşvik etme yönünde yararlanılmakta, ayrıca hali hazırda ihracat ürünlerinin karlılık ve rekabet edebilirlik şartlarındaki bozulmalar da döviz kuru değişimleriyle giderilebilmektedir (2).

1980 yılı başındaki yüzde 33 oranındaki devalasyonu izleyen ve döviz kurunun günlük belirlenmeye başladığı Mayıs 1981'e kadar yapılan devalasyonlarla, Türk Lirasının aşırı değerlendirilerek daha önce olduğu gibi ihracat potansiyeli bulunan sektörler üzerinde olumsuz etki yaratması engellenmiştir. Mayıs 1981'den itibaren döviz kurunun günlük olarak Merkez Bankası'na tespiti uygulaması, fiyatların piyasa mekanizmalarında belirlenmesi ilkesi altında, döviz kurlarının da bütünlükle piyasa güçleri tarafından belirleneceği konuma ulasılması bürecinin önemli bir aşamasıdır. Bu aşamada temel hedef, piyasa ve dış ekonomik ilişkilerin değişen şartlarına kurların hemen intibak ettirilmesi olup, döviz kurunun belirlenmesinde ihracatın rekabet gücünün korunması, piyasadaki eğilimler ve çapraz kur değişimleri dikkate alınmıştır. Uygulanan kontrollü dalgaltı kur politikası bir yandan ihracatın özendirilmesi ve ihracata yönelik sanayi yerde üretimin desteklenmesi yönünde kullanılmışken, öte yandan da yurtiçi talep ve dolayısıyla ithal talebinin kontrol edilmesinde önemli bir

(2) Ömer Abuoğlu, Döviz Kuru Politikası ve İhracat Üzerine Etkisi, 1980-1988 Dönemi, TÖBB Yayıncılık, No: Genel 154, Ar-Ge 64, Ankara 1990, s.3.

araç niteliği taşımıştır. Ayrıca döviz kurunun, kambiyo rejiminde yapılan düzenlemelerle giderek serbestleştirilen sermaye hareketleri alanında da belirleyici bir unsur oluşу ve 1984 yılı sonrasında hızla artan döviz tevdiyat hesapları, kur politikası ile faiz politikasının uyumlu bir biçimde yürütülmesini zorunlu hale getirmiştir.

Makroekonomik büyüklükler ve gelişmeler açısından çok önemli bir değişken niteliğindeki döviz kurunun, 1980'den itibaren izlenen dışa açılma yönündeki politikalar çerçevesinde, ilgili piyasada döviz arz ve talebince belirlenmesi gerekli hale gelmiştir. Bu nedenle Ağustos 1988'de Merkez Bankası bünyesinde kurulan döviz ve efektif piyasaları ile döviz kurunun piyasa mekanizmalarınca belirlenmesi yönünde ortam hazırlanmıştır. 1988 yılında enflasyonist baskıları azaltmak amacıyla yurtçi talebi daraltma yönünde uygulanan politikalar neticesinde ekonomik aktivitenin yavaşlaması, döviz kurlarının yükselmesine neden olmuştur. Yükselen döviz kurlarının bir yandan Türk Lirasından kaçışa, diğer yandan da ithal girdi fiyatlarını yükselterek mal- yet enflasyonuna yol açması Türk Lirasındaki değer kaybının frenlenmesi ihtiyacını doğurmış ve bu çerçevede kur politikası antienflasyonist bir araç olarak kullanılmıştır. 1989 yılının ikinci yarısından başlayarak ekonomik aktivite yeniden canlanmış, ancak Ağustos ayında 32 sayılı Karar'la sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinden sonra gerçekleşen önemli miktardaki döviz girişi, TL'nin reel olarak değer kazanma eğilimine katkıda

bulunmuştur. 1975-1989 dönemindeki döviz kuru gelişimi Ek-1'de sunulmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler kategorisindeki Türkiye, üretim yapısı ve mevcut teknolojinin sonucu olarak üretilen malların fiyat ve kalitesi itibarıyle, ileri teknoloji istemeyen veya ham madde, işçilik yönünden avantajlı durumda belirli sektör ürünlerinden dışında, gelişmiş ülkelerlere göre dezavantajlı konumdadır. Bu çerçevede kur politikasının, tek başına ve kısa sürede, arzu edilen ihracat performansına ulaşmada yetersiz kalışı da, ihracattaki diğer mali teşvik ve sübvansiyonların önemini ortaya koymaktadır.

Ihracatın teşviki ile ilgili ilk önemli düzenleme, vergi iadesi uygulamasına yönelik olarak 1963 yılında yürürlüğe giren 261 sayılı Kanundur. 1967 yılında çıkarılan 933 sayılı Kanun ve bu iki kanuna dayalı kararnamelerle ihracatta vergi iadesi ve ihracat kredileri gibi teşvik araçlarının uygulama esasları düzenlenmiştir. Türkiye'nin benimsediği sanayileşme politikasına bağlı olarak, 1980 yılına kadarki dönemde ihracata yönelik sektörlerle ithalatı ikame eden sektörler arasında ayırmayı yapılmaması teşvik politikasının temelini oluşturmuştur. Mevzuatın uygulanması sürecinde yetki ve sorumlulukların dağıtık bir yapı arzetmesine ve dünya konjonktüründeki olumsuz gelişmelere rağmen, 1975-1980 döneminde ihracat performansında ciddi bir duraklama olmaması büyük ölçüde teşvik araçları sayesinde gerçekleşmiştir.

1980 yılından itibaren ihracatın öncülük ettiği büyümeye modelinin tercih edilmesi ve dünya ticaretinde daha fazla pay alma arzusu, ihracatı teşvik politikasının detaylı bir biçimde ele alınmasını gerektirmiştir. Teşvik işlemlerinin DPT bünyesinde toplanarak uygulamada merkeziyetçi bir yapının tesisi, bürokratik engellerin asgariye indirilmesi konusunda önemli bir aşamadır. Bu dönemde ihracatın artırılması ve yapısının sanayi ürünlerine Lehine değiştirilmesi amacıyla yeniden düzenlenen ihracatı teşvik politikası bünyesindeki araçlar beş ana grupta değerlendirilebilir (3).

Ihracatın desteklenmesinde 1980 öncesinde de kullanılan ilk araç, ihracatta vergi iadesi sistemidir. Esas olarak ihracat edilen malların üretim sürecindeki vergilerin iadesi amacıyla oluşturulan bu sistem, iadelerin genellikle ödenen vergiyi aşması nedeniyle bir teşvik aracı niteliği taşımaktadır. Vergi iadeleri 9 ayrı listede toplanan mal grupları için yüzde 2.5 ile yüzde 20 arasında değişen oranlarda uygulanmaya başlamıştır. Ancak bir yandan gerçek değer üzerinde faturalandırma olayının ciddi boyutlara ulaşması nedeniyle, bir yandan da ihracatta doğrudan teşviklerin giderek azaltılarak üretim aşamasına yönlendirilmesi hedefiyle, 1984 yılından itibaren ihracatta vergi iadeleri belirli bir program dahilinde azaltılmıştır. 1986 yılında oranlar, uygulamanın başındaki seviyelerinin yüzde 49'una düşürü-

(3) İsmail Arslan ve Sweder van Wijnbergen, "Turkey: Export Miracle or Accounting Trick?", The World Bank Working Papers, No: WPS 370, Washington DC., April 1990, s.5.

Türken, yapılan değişikliklerle bazı ürünler daha düşük oranı isteklere aktarılmış, bazı ürünler de vergi iadesi kapsamı dışında bırakılmıştır. 1988 yılında ise vergi iadesi sistemi tamamıyla kaldırılmıştır. Bunu izleyerek teşvikler üretimi yönetilmiştir, örneğin ihracat malları üretiminde kullanılan enerji, üreticilere indirimli olarak sağlanmıştır.

İkinci gruptaki teşvik aracı, ticari kredilere kıyasla daha düşük faiz oranı uygulanan ihracat kredileridir. 1985 yılında son verilen düşük faizli ihracat kredisi sistemi, 1987 yılında yeniden ve daha gerçekçi faiz oranları ile başlatılmıştır. İhracatçılı yatırımlar, üretim ve pazarlama aşamalarında kredi, garanti ve sigorta programları ile destekleme amacıyla yönelik olarak önce Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, daha sonra Devlet Yatırım Bankasında yürütülen çalışmalar, yine 1987 yılında bankanın Türkiye İhracat Kredi Bankası (EXIMBANK) olarak düzenlenmesiyle, genişletilerek sürdürülmuştur. Proje bazında selektif olması bakımından vergi iadesine kıyasla daha etkin bir teşvik aracı niteliğindeki ihracat kredileri, özel ihracat reeskont kredisi ve şevk sonrası ihracat kredisi programı çerçevesinde kullanılmıştır.

1985 yılından başlayarak ihracatın tümünü kapsamak üzere Kaynak Kullanımını Destekleme Fonundan (KKDF), fatura değeri baz alınarak yapılan yüzde 4 oranındaki nakit prim ödemeleri, ihracat teşviklerinin üçüncü grubunu oluşturmaktadır. Prim oranları bir yıl sonra yüzde 2'ye düşürülmüş ve aynı yıl sonunda

KKDF'den prim ödenmesine son verilmiştir. 1987 yılında daha az sayıda mal grubunu içeren prim ödemeleri, Destekleme Fiyat İstikrar Fonundan (DFİF) karşılanmaya başlamıştır. DFİF kaynaklı olarak uygulaması sürdürülen prim ödemeleri, gerçek değerin üzerindeki faturalandırmayı önlemek amacıyla, fatura değeri yerine ihracat hacmi baz alınarak yapılmaktadır.

Ihracata yönelik teşvik araçlarının dördüncü grubu, döviz tahsisi ve gümrük muafiyeti uygulamasıdır. 1980 yılı sonrasında döviz tahsislerine getirilen en önemli yenilik, ithal mamul bünyesine giren ithal malı ham ve yardımcı maddelerle ambalaj malzemelerine gümrük muafiyeti tanınmasıdır. Böylece aralıkları ithalata dayalı ürünlerin maliyetleri düşürülerek dış pazarlarda rekabet imkanı artırılmıştır. Gümrük müafiyeti, yüzde 40 ile 60 arasında değişen oranlarda, ihracat miktarı baz alınarak uygulanmaktadır ve bu çerçevede ihracatçı teşvik belgesi sahipleri transfer önceliğine sahip döviz tahsisinden yararlanmaktadır.

Son olarak kurumlar vergisi istisnası, özellikle 1980 yılından sonra yapılan düzenlemelerle imalat sanayii ihracat artışına katkıda bulunan bir teşvik aracıdır. Sanayi ürünleri ihracatından sağlanan kazançlar yanında, yurt dışında yapılan inşaat, onarım ve montaj işleri ile teknik hizmet işlemlerinden, yaşı meyve, sebze ve su ürünleri ihracatından sağlanan kazançlar, dış ülkelere yapılan nakliye hizmetlerinden sağlanan navlun hasılatı da kurumlar vergisi istisnası kapsamı içindedir. İhracatın 250000 ABD dolarını aşması koşuluyla ihracatçılar,

vergiliendirilebilir gelirin yüzde 20'si oranında indirimden yararlanmakta, ihracatının imalatçı olmaması durumunda oran yüzde 5 olarak uygulanmaktadır.

2.2. TEMEL GÖSTERGELERDEKİ GELİŞMELER

Ihracat genel olarak incelendiğinde, 1975-1980 döneminde istikrarlı bir gelişme sağlanamadığı görülmektedir. Tablo 2.1'den izleneceği gibi bu dönemde dünya ihracatı belirgin bir artış eğilimi içindeyken, Türkiye'nin ihracatında herhangi iki ardışık yılda aynı yönde bir eğilim gerçekleşmemiştir. İlk petrol krizi sonrasında dış ticaret hadlerindeki olumsuz gelişmeler yanında, özellikle 1978 ve 1979 yıllarında yaşanan döviz kıtlığı nedeniyle ithalatın düşük seviyelerde tutulması ve bu nedenle üretimde görülen daralmalar, ihracattaki istikrarsız gelişimi açıklayan unsurlardır. Bununla birlikte ihracatın 1975 yılındaki 1401 milyon dolar düzeyinden, 1980 yılında iki kat artarak 2910 milyon dolara ulaşması gözardi edilmemesi gereken bir husustur.

Giderek yaygınlaşan korumacı politikaların bir sonucu olarak 1980 sonrasında dünya pazarlarında meydana gelen daralmağa rağmen, Türkiye'nin ihracatı artış eğilimine girmiş ve dünya ihracatı içindeki payı önemli ölçüde artmıştır. Dünya konjunktüründeki olumsuz koşullar altında uygulanmaya konan 24 Ocak 1980 programı çerçevesinde alınan önlemlerle, 1981 yılında yüzde 61,6 oranında ihracat artışı sağlanmış ve ihracatın dünya ihracatı içindeki payı 1982'de onbinde 33'e ulaşmıştır. 1975 yılında onbinde 17, 1980'de ise onbinde 15 olan dünya ihracatı içindeki

payda gözlenen gelişim gerçekten önemlidir. Bu gelişmeye atılım kapasitelerin devreye sokulması yanında, artan petrol gelirleri neticesinde ekonomik aktiviteleri canlanmaya başlayan Orta Doğu ve Kuzey Afrika pazarlarına girilmesi katkıda bulunmuştur.

TABLO 2.1 : TÜRKİYE VE DÜNYA İHRACATININ GELİŞİMİ

(Milyar Dolar)

Yıllar	Yıllık Ort. İhracat Yüzde Değişme	Dünya İhr.(1)	Yıllık Ort. Yüzde Değişme	Dünya İhr. Pay (%)
1975	1.40	-8.6	829.50	3.0
1976	1.96	39.9	942.50	2.1
1977	1.75	-10.6	1068.30	1.6
1978	2.29	30.5	1235.50	1.9
1979	2.26	-1.2	1576.70	1.4
1980	2.91	28.7	1897.60	1.5
1981	4.70	61.6	1865.10	2.5
1982	5.75	22.2	1733.50	3.3
1983	5.73	-0.3	1681.90	3.4
1984	7.13	24.5	1783.50	4.0
1985	7.96	11.6	1806.00	4.4
1986	7.46	-6.3	1990.50	3.7
1987	10.19	36.7	2348.30	4.3
1988	11.66	14.4	2685.10	4.3
1989	11.63	-0.3	2892.20	4.0

(1) IMF üyesi ülkelerin toplamıdır.

Kaynak : DPT, IMF-International Financial Statistics Yearbook 1989, s.120-121, IMF-International Financial Statistics, Vol. XLIII, No.9, September 1990, s.76

1983 yılında tarım sektörü üretimindeki gerilemeye bağlı olarak toplam arzdaki daralma, ayrıca ihracatın desteklenmesine yönelik politikalar üzerinde ağırlıklı olarak durulmaması, ihracatta gerilemeye neden olmuştur. Ancak dünya ihracatında daralmanın bu yılda da devam etmesi nedeniyle, Türkiye'nin payı onbinde 34'e ulaşmıştır. 1984 yılından itibaren kur politikasının ihracatı geliştirmeye yönünde yoğun biçimde kullanılması sonucunda

ihracat yeniden artmaya başlamış ve 1985 yılında dünya ihracatı içindeki pay onbinde 44'e yükselmiştir. 1986 yılında azalan petrol fiyatlarına bağlı olarak, Türkiye'nin önemli ticari ortakları İran ve Irak'ın petrol ihracatından elde ettikleri gelirlerin ve ithalat talebinin düşmesi, ayrıca sanayileşmiş ülkelerce tekstil ve demir-çelik ürünlerine getirilen kısıtlamalar, ihracat üzerinde olumsuz etki yapmıştır. Aynı yıl vergi iadesi oranlarında yapılan indirim de ihracattaki yüzde 6.3 oranında gerilemede pay sahibi olmuştur.

1987-1988'deki başarılı ihracat performansının ardından 1989 yılında ihracatın duraklaması üç ana faktöre dayanmaktadır. Bunlardan ilki, 1988'in ikinci yarısından başlayarak 1989'un ilk yarısına kadar imalat sanayiinde gözlenen durgunluğa ve 1989 yılında yaşanan kuraklık sonucu tarım üretimindeki gerilemeye bağlı olarak yurtçi üretimdeki yavaşlamadır. İkinci faktör, 1988 yılı sonunda vergi iadesi sisteminin tamamen kaldırılması ve Türk Lirasının reel olarak değer kazanması yönündeki gelişmeler, son faktör ise önemli ihracat pazarlarından Irak'a yapılan ihracatın büyük ölçüde azalmasıdır.

İnceleme döneminin genel bir değerlendirmesi yapıldığında, Türkiye'nin dünya ihracatı içindeki payının, 1975 yılına göre 2.4, 1980'e göre 2.7 kat artarak 1989 yılında onbinde 40'a ulaşması ihracat performansındaki olumlu gelişmeyi ortaya koymaktadır.

İhracatın Gayri Safi Millî Hasıla (GSMH) içindeki payı ekonominin dışa dönüküğünü göstermesi bakımından önem taşımaktadır. İhracat oranı da denilen bu kavram, korumacılık ve teşvik politikalarının uygulandığı koşullarda, ihracat mallarının dış pazarlarda rekabet gücünü kazanmadığının bir göstergesidir.

1975 yılında ihracatın GSMH'ya oranı yüzde 3.7 gibi oldukça düşük bir değerdir (Tablo 2.2). 1975-1980 döneminde istikrarsız bir gelişim gösteren ihracat/GSMH oranı, 1980'den itibaren artış eğilimine girmiştir ve 1985 yılında yaklaşık üç kat artarak yüzde 5.0'dan yüzde 14.8'e yükselmiştir. 1988 yılında yüzde 16.5 olarak gerçekleşen bu oran, Avrupa Topluluğu ülkelerindeki yüzde 21.5'lik ortalamaya kıyaslandığında halen düşük kalmaktadır (4).

TABLO 2.2 : İHRACATIN GAYRI SAFİ MİLLİ HASILA İÇİNDEKİ PAYI

(Cari Fiyatlarla, Milyar TL.)

Yıllar	İhracat	GSMH	İhracat/GSMH (%)
1975	20.0	535.8	3.7
1976	31.1	675.0	4.6
1977	31.3	872.9	3.6
1978	55.1	1290.7	4.3
1979	84.9	2199.5	3.9
1980	221.3	4435.2	5.0
1981	518.5	6553.6	7.9
1982	924.8	8735.0	10.6
1983	1283.2	11551.9	11.1
1984	2602.7	18374.8	14.2
1985	4125.0	27796.8	14.8
1986	4991.5	39369.5	12.7
1987	8719.4	58564.8	14.9
1988	16568.9	100582.2	16.5
1989	24658.2	170633.2	14.5

Kaynak : DPT

(4) Devlet Planlama Teşkilatı, Uluslararası Ekonomik Göstergeler, Ankara, Kasım 1990, s.41

Öte yandan ihracat bir takım araçlarla teşvik edildiğinden, ihracat mallarının dış pazarlardaki rekabet gücünde doğrudan bir artışı da göstermemektedir.

Ihracatın ithalatı karşılama oranındaki gelişme, ithalatın finansmanında kullanılacak dövizin sağlıklı bir yoldan teminini göstermesi açısından önemlidir. 1980 sonrasında dışa açılma yönündeki politikalar kapsamında ithalat rejiminin daha liberal bir yapıya kavuşturulmasına rağmen, ihracatın ithalatı karşılama oranının 1970'li yıllara göre büyük çapta artması, üzerinde durulması gereken bir noktadır. 1975 yılında yüzde 29.6, 1980'de yüzde 36.8 olarak gerçekleşen bu oran, 1988'de yüzde 81.4 gibi oldukça yüksek bir değere ulaşmıştır (Tablo 2.3).

TABLO 2.3 : İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI

(Milyon Dolar)

Yıllar	Ihracat	İthalat (1)	Ihracat/İthalat (%)
1975	1401.1	4738.6	29.6
1976	1960.2	5128.6	38.2
1977	1753.0	5796.3	30.2
1978	2288.2	4599.0	49.8
1979	2261.2	5069.4	44.6
1980	2910.1	7909.4	36.8
1981	4702.9	8933.4	52.6
1982	5746.0	8842.7	65.0
1983	5727.8	9235.0	62.0
1984	7133.6	10756.9	66.3
1985	7958.0	11343.5	70.2
1986	7456.7	11104.8	67.1
1987	10190.0	14157.8	72.0
1988	11662.0	14335.4	81.4
1989	11627.0	15792.2	73.6

(1) CIF bedel olup, altın ithalatını içermemektedir.

Kaynak : DPT

1989'da ise ihracat yüzde 0.3 oranında azalırken, ithalatın yüzde 10'luk bir artış göstermesi sonucunda ihracat/ithalat oranı da yüzde 73.6'ya düşmüştür.

1975-1989 döneminde ihracat mal kompozisyonu açısından incelendiğinde, sanayi ürünleri yönünde büyük bir ilerleme kaydedildiği görülmektedir (Table 2.4). Tarım ürünlerinin ihracatının toplam ihracat içinde 1975 yılında yüzde 11.0'lardaki payı, 1978 yılına kadar artış eğilimine girerek bu yılda tüm dönemin en yüksek düzeyi olan yüzde 20.9'a ulaşmıştır. İmalat sanayii ihracatının payı ise tam zıt bir eğilim içinde, 1978 yılında yüzde 73.7 ile dönemin en düşük değerini almıştır. Toplam ihracat içinde tarım ürünlerinin payı 1979 ve 1980 yıllarında yüzde 17'ler civarında seyretmiş, 1981 yılında yüzde 20.4'e yükseldikten sonra önemli ölçüde azalarak, 1989'da yüzde 8.0'a düşmüştür. İmalat sanayii ihracatının toplamındaki payı ise 1981'den sonra genellikle artarak, 1987 yılında dönemin en yüksek değeri olan yüzde 88.8'e ulaşmış ve 1989'da yüzde 88.5 olarak gerçekleşmiştir. Öte yandan madencilik ve taş ocaklılığı ihracatının toplam ihracatındaki payı, dönemde belirgin bir eğilim sergilememekle birlikte, 1975 yılındaki yüzde 7.5 düzeyini koruyamamıştır. 1982 yılından sonra bu pay yüzde 3 civarında seyretmiş ve 1989'da yüzde 3.5 değerini almıştır.

TABLO 2.4: İHRACATIN SEKTÖREL DAĞILIMI (1)

(Milyon Dolar)

Yıllar	Tüm Ürünleri		Madencilik ve Taş Ocakçılığı		İmalat San.		Toplam
	Değer	Pay(2)	Değer	Pay(2)	Değer	Pay(2)	
1975	154,6	11,0	105,4	7,5	1141,1	81,4	1401,1
1976	272,2	13,9	109,4	5,6	1578,6	80,5	1960,2
1977	281,8	16,1	125,6	7,2	1345,7	76,8	1753,0
1978	477,5	20,9	123,9	5,4	1586,8	73,7	2888,2
1979	396,8	17,5	132,0	5,8	1732,4	76,6	2261,2
1980	495,0	17,0	190,7	6,6	2224,4	76,4	2910,1
1981	959,1	20,4	192,5	4,1	3551,3	75,5	4702,9
1982	1060,9	18,5	174,3	3,0	4510,8	78,5	5746,0
1983	1031,7	13,0	183,3	3,3	4507,9	78,7	5727,8
1984	895,5	12,6	239,7	3,4	5998,9	84,1	7133,6
1985	753,0	9,5	239,8	3,0	6965,2	87,5	7958,0
1986	917,9	11,0	221,9	3,2	6397,8	85,3	7456,7
1987	870,5	8,5	269,6	2,6	9049,9	88,8	70190,0
1988	1269,6	10,9	357,4	3,1	10035,0	86,0	11662,0
1989	931,7	8,0	410,5	3,5	10284,4	83,5	11627,0

(1) İSTC-1974 Uluslararası Standart Sanayi Sınıflandırmasına göre.

(2) Toplam ihracat içindeki yüzde pay.

Kaynak : DPT

İhracattaki yapısal değişimin ölçütü olan imalat sanayii ihracatının toplam ihracata oranında, 1975 yılında yüzde 81,4 düzeyinden, 1989 yılında yüzde 83,5'e ulaşmış ilk anda önemli bir artış gibi görülmeyorsa da, all gruptar itibarıyla bakıldığından büyük bir değişiklik gözlenmektedir (Tablo 2.5). 1975 yılında yüzde 54,2 olan tarıma dayalı sanayilerin toplam ihracat içindeki payı, 1989'da yüzde 17,0'a düşerken, diğer sanayilerin toplamındaki payı aynı dönemde 2,5 kattan fazla artarak yüzde 27,2'den yüzde 71,5'e yükselmıştır. Dönem içinde yapısal dönüşüm 1981 yılında gerçekleşmiş, toplam ihracatta tarıma dayalı sanayilere göre daha az bir paya sahip olan diğer sanayiler

sözkonusu yıldan itibaren ağırlık kazanmıştır. İmalat sanayii ihracatı içindeki paylar ele alındığında, tarıma dayalı sanayilerin 1975 yılında yüzde 66.5'ten, 1989'da 19.2'ye düşmesi, diğer sanayilerin ise yüzde 33.5'ten yüzde 80.8'e ulaşması dikkat çekicidir.

TABLO 2.5 : İMALAT SANAYİİ İHRACATININ SEKTÖREL DAĞILIMI (1)

Yıllar							(Milyon Dolar)	
	Tarıma Dayalı San.		Diğer Sanayiler		İmalat Sanayii		Toplam İhracat	
	Değer	İİP(2)	İİP(3)	Değer	İİP(2)	İİP(3)		
1975	759.4	66.5	54.2	381.7	33.5	27.2	1141.1	1401.1
1976	1072.2	67.9	54.7	506.4	32.1	25.8	1578.6	1960.2
1977	888.5	66.0	50.7	457.2	34.0	26.1	1345.7	1753.0
1978	1161.1	68.8	50.7	525.7	31.2	23.0	1686.8	2288.2
1979	1081.0	62.4	47.8	651.4	37.6	28.8	1732.4	2261.2
1980	1364.7	61.4	46.9	859.7	38.6	29.5	2224.4	2910.1
1981	1620.4	45.6	34.5	1930.9	54.4	41.1	3551.3	4702.9
1982	1570.5	34.8	27.3	2940.3	65.2	51.2	4510.8	5746.0
1983	1410.7	31.3	24.6	3097.2	68.7	54.1	4507.9	5727.8
1984	1544.9	25.8	21.7	4454.0	74.2	62.4	5998.9	7133.6
1985	1501.9	21.6	18.9	5463.3	78.4	68.7	6965.2	7958.0
1986	1625.7	25.4	21.8	4772.1	74.6	64.0	6397.8	7456.7
1987	1825.5	20.2	17.9	7224.4	79.8	70.9	9049.9	10190.0
1988	1840.6	18.3	15.8	8194.4	81.7	70.3	10035.0	11662.0
1989	1970.9	19.2	17.0	8313.5	80.8	71.5	10284.4	11627.0

(1) ISIC-1974 Uluslararası Standart Sanayi Sınıflandırmasına göre.

(2) İmalat sanayii ihracatı içindeki yüzde pay.

(3) Toplam ihracat içindeki yüzde pay.

Kaynak: DPT.

İmalat sanayii ihracatı tüketim, ara ve yatırım malları detayında incelendiğinde, tüketim malları sektörlerinin ağırlığının azalmakla birlikte hala imalat sanayii' içindeki önemini koruduğu görülmektedir (Tablo 2.6). 1975 yılında imalat sanayii ihracatında yüzde 63.4, 1979 yılında yüzde 73.7 paya sahip tüketim malı sektörleri, 1989 yılında yüzde 56.3'lük bir pay almış-

tir. Ara mali sektörlerinin 1975 yılında yüzde 33.5 olan imalat sanayii ihracatındaki payı 1979'da yüzde 23.0'a düşmiş, 1988'de ise en yüksek değeri olan yüzde 37.1'e ulaşmıştır. İmalat sanayii ihracatındaki payı 1978 yılında yüzde 2.2 civarındaki yatırımlı mali sektörleri, 1987'de yüzde 15.3 ile dönemdeki en yüksek performansını kaydetmiştir. Genel olarak 1975-1989 döneminde imalat sanayii ihracatındaki ağırlıklar itibarıyle tüketim, ara ve yatırım malları sektörleri stralaması değişmemiş, ara ve yatırım malları sektörlerinin payında tedarici bir artış sağlanmıştır.

TABLO 2.6 : İMALAT SANAYİİ İHRACATININ MAL GRUPLARI İTİBARIYLE DAĞILIMI (1)

(Milyon Dolar)

Yıllar	Genellikle Tüketim Malları		Genellikle Ara Malları		Genellikle Yatırım Mal.		İmalat Sanayii Toplamı
	Değer	Pay(2)	Değer	Pay(2)	Değer	Pay(2)	
1975	723.3	63.4	382.2	33.5	35.6	3.1	1141.1
1976	957.3	60.6	582.2	36.9	39.0	2.5	1578.6
1977	989.9	73.6	321.4	23.9	34.4	2.6	1345.7
1978	1163.1	69.0	487.4	28.9	36.3	2.2	1686.8
1979	1277.3	73.7	398.6	23.0	56.5	3.3	1732.4
1980	1521.8	68.4	597.3	26.9	105.3	4.7	2224.4
1981	2167.0	61.0	1107.9	31.2	276.3	7.8	3551.3
1982	2431.7	53.9	1672.9	37.1	406.2	9.0	4510.8
1983	2712.5	60.2	1403.6	31.1	391.8	8.7	4507.9
1984	3666.9	61.1	1880.4	31.3	451.5	7.5	5998.9
1985	3584.4	51.5	2473.6	35.5	907.2	13.0	6965.2
1986	3614.2	56.5	2149.8	33.6	633.8	9.9	6397.8
1987	5155.8	57.0	2511.9	27.8	1382.1	15.3	9049.9
1988	5350.5	53.3	3727.1	37.1	957.4	9.5	10035.0
1989	5790.9	56.3	3741.0	36.4	752.5	7.3	10284.4

(1) ISIC-1974 Uluslararası Standart Sanayi Sınıflandırmasına göre.

(2) İmalat sanayii ihracatı içindeki yüzde pay.

Kaynak : DPT.

Ihracat gelirlerinin ülke gruplarına göre dağılımı, OECD Ülkelerinin 1982 yılı hariç, tüm dönemde toplam ihracat içinde en yüksek payı aldığı ortaya koymaktadır (Ek-2 ve 3). 1975 yılında yüzde 70.3 olan OECD Ülkelerinin payı, 1976-1982 arasında sürekli azalarak yüzde 44.5'e düşmüştür, daha sonra genellikle artış eğilimi göstererek 1989'da 61.7'ye yükselmiştir. İslam Ülkelerine yapılan ihracatın 1975 yılında yüzde 17.3 civarındaki payı, 1980'lerin ilk yarısında yüzde 42'nin üstünde seyretmiştir. 1982 yılında İslam Ülkeleri yüzde 48.2'lik payla en fazla ihracatın yapıldığı ülke grubu olmuştur. 1980'li yılların başında petrol fiyatlarındaki artısa bağlı olarak Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin gelirlerindeki artış, bölgede ithalat talebini canlandırmış, Türkiye coğrafi konumunun avantajlarını da kullanarak sözkonusu ülkelere ihracatını artırmıştır. 1986 yılında petrol fiyatlarındaki düşüşle birlikte bölgedeki ithal talebinin daralması, Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ülkelerini içeren İslam Ülkeleri grubuna yapılan ihracatın azalmasına yol açmıştır. İzleyen yıllarda İslam Ülkeleri grubunun toplam ihracattaki payı giderek azalmış ve 1989 yılında yüzde 24.7 olarak gerçekleşmiştir. Doğu Avrupa Ülkelerinin ihracattaki payı ise 1980larındaki en yüksek değeri olan yüzde 17.7'den, 1987'de yüzde 3.3 ile dönemin en düşük seviyesine inmiştir. Bu ülkelerle ilişkilerin yakın zamanda yeniden canlanmasıyla, 1989 yılında toplam ihracatın yüzde 8.9'unu Doğu Avrupa Ülkelerine yapılan ihracat oluşturmuştur.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, 1980'li yıllarda uygulanan politikalarla önemli bir ihracat artışı sağlanmış ve ihracatın yapısı sanayi ürünlerine lehine değişmiştir. Öte yandan pazar kompozisyonu açısından, ikinci petrol krizinin hemen ertesinde Orta Doğu ülkelerinin ithal talebinin değerlendirilerek ihracat gelirlerinde artış sağlandığı dönemde büyük bir değişiklik gerçekleşmemiştir.

3. İHRACATIN YAPISAL ANALİZİ: YÖNTEM VE TEORİK TEMEL

Türkiye'nin ihracatındaki yapısal değişimi mal ve ülke çeşitliliği itibarıyle analiz etmek üzere hazırlanan bu çalışmada temel hedef, ürün ve coğrafi yoğunlaşma katsayılarının zaman içindeki gelişiminin ve yoğunlaşmanın ihracat performansı üzerindeki etkisinin incelenmesi olmakla beraber, mal ve ülke gruplarının toplam ihracatındaki payının trendi de ihracatın yapısal analizinde önem taşımaktadır. Bu nedenle çalışmada ihracatın yapısal analizi için iki ayrı yöntem izlenmiş, önce mal ve ülke gruplarının ihracatındaki paylarının gelişimi trend analiziyle incelenmiş, ardından yoğunlaşma katsayıları hesaplanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde, literatürde ihracatın yapısal analizinde izlenen yöntemlerin genel bir değerlendirmesi yapılmakta ve bunlar arasında uygulanmak üzere seçilen yöntemler açıklanmaktadır.

3.1. TREND ANALİZİ

Zaman serilerinin temel unsurlarından biri olan trend, serinin uzun dönemde hakim eğilimidir. Seri, zamanın ve zamana bağlı olarak değişen çeşitli değişkenlerin etkisiyle uzun dönemde artma veya azalma eğilimi gösterebilir. Trend analizi, sözkonusu eğilimi ortaya çıkarmak amacıyla ve zaman serisinin mümkün olduğunda uzun bir dönemde izlenmesi yoluya yapılmaktadır.

Trend analizi belirli bir ekonometrik modelle ya da teoriye dayanmamakta, geçmiş yillardaki eğilimin gelecekte de devam

edeceği varsayımları esas almakta ve trendin uyacağı fonksiyonel formun seçimi, zaman serisinin grafiğinin çizimini takiben yapılmaktadır (5).

Zaman serilerinin trend analizinde kullanılan temel yöntemler aşağıdaki şekilde özetlenebilir (6):

i) Gözle, Çizilen Diyagrama Uygun Trendi Belirlemek:

Bu yöntemin en önemli özelliği subjektif olmasıdır. İki farklı analizcinin, birbirine ne kadar yakın olursa olsun verilere aynı trend formunu uydurması mümkün değildir. Öte yandan zaman serisinin genel yapısının doğrusal ya da eğrisel olduğuna gözle karar vermek hata oranını artırmaktadır.

ii) Yarı Ortalama Metodu :

Zaman serisinin ilk ve ikinci yarı ortalama değerlerinin bir doğru ile birleştirilmesi yöntemidir. Doğrunun genel eğilimi temsil etmediği durumlarda yöntem başarısız olmaktadır.

iii) Hareketli Ortalamalar Metodu :

Hareketli ortalama, bir seride birbirini izleyen 2, 3, 4, 5, ...'lı grupların ortalamalarının her grubun orta noktasına yazılması yoluyla elde edilmektedir. Bu yöntemde, serinin

-
- (5) Ramu Ramanathan, Introductory Econometrics with Applications, San Diego, Harcourt Brace Jovanovich, Publishers and its subsidiary Academic Press, 1989, s. 419-420.
 - (6) Uğur Korum, Istatistik, İki.B., Ankara, Sevinç Matbaası, 1975, s. 207.

başında ve sonunda rakam kaybedildiğinden gözlem sayısı azalmakta, yeterince uzun bir zaman serisi ile çalışılmadığı durumlarında gerçek trendin tesbiti güçleşmektedir.

iv) En Küçük Kareler Metodu :

İncelenen zaman serisini temsil eden trend denkleminin basit doğrusal regresyon analiziyle bulunmasıdır. Zaman serisi Y , zaman X ve hata terimi de e ile gösterilirse, trend denklemi

$$Y = f(X, e)$$

şeklinde olacaktır.

Verilerin grafik üzerinde gösteriminden sonra trend denkleminin fonksiyonel formuna karar verilir. Literatürde yer alan temel trend formları doğrusal, parabolik ve üssel formlardır. Bu üç form matematiksel olarak aşağıdaki şekilde gösterilir :

- doğrusal trend : $Y = a + bx$
- parabolik trend : $Y = a + bx + cx^2$
- üssel trend : $Y = ab^x$

Zaman serisine en uygun trend formunun bulunmasında belirli bir yöntem bulunmamakla birlikte, doğrusal form basitliğinden ötürü bir çok durumda tercih edilmektedir. Parabolik ve doğrusal trend arasındaki seçimde kriter olarak yıllar itibariyle trend değerleri ile gerçek değerler arasındaki dikey

sapmaların toplamı kullanılır. Doğrusal trend dönemler itibarıyle mutlak değişimeleri ifade etmekte, dönem başına artış hızları veya nisbi değişimelerin önemli olduğu durumlarda ise üssel trend kullanılmaktadır.

Trend analizi konusunda yukarıdaki genel açıklamalardan sonra özelde ihracat üzerindeki çalışmalarında, dış ticaretteki sık konjonktürel değişimleri dikkate almak amacıyla hareketli ortalamalar metodunun benimsendiği görülmektedir. Bu yöntemde hareketli ortalaması alınacak gözlem sayısını konjonktürel değişimelere göre belirlendiğinden büyük kolaylık sağlamakta, ancak metodun özelliği dolayısıyla seride gözlem kaybı olduğundan genelde 25-30 yıllık zaman serilerinde anlamlı sonuç alınabilmektedir (7).

Türkiye'nin ihracat yapısının 1975-1989 döneminde analiz edildiği bu çalışmada, gözlem sayısının 15 olması, dönemde 1980 yılı dışında ihracat yapısını etkileyebilecek önemli ve sık yapısal değişimler bulunmaması ve serilerin doğrusal trend göstermesi nedeniyle hareketli ortalamalar yerine basit doğrusal regresyon tekniği kullanılmıştır. Mal ve ülke gruplarının ihracattaki paylarının gelişimini izleyebilmek için tek bir trend doğrusu yerine 1975-1980 ve 1981-1989 dönemleri itibarıyle kırık bir doğrusal form iki ayrı zaman değişkeniyle belirlenmiştir. İkinci dönemin başlangıç yılı olarak 1981 yılının seçilmesi iki

(7) Premachandra Athukorala ve Frank Công Hiep Huynh, Export Instability and Growth : Prospects for the Developing Economies, Londra, Croom Helm Ltd., 1987, s. 65.

temel nedene dayanmaktadır. Bulardan ilki, 1980 yılında uygulanmaya başlayan politikaların ihracat üzerindeki etkisinin yüzde 61.6'lık bir artışla 1981 yılında belirgin bir şekilde ortaya çıkmasıdır. İkinci neden ise bölüm 2.2'de açıkladığı gibi ihracat kompozisyonunda diğer sanayiler yönündeki yapısal dönüşümün yine 1981 yılında gerçekleşmesidir. Kullanılan regresyon denklemi aşağıdaki şekildedir:

$$Y_i = c_1 + c_2 X_1 + c_3 X_2$$

Denklemde:

Y_i : i no'lu mal ya da Ülke grubunun 1975-1989
i döneminde toplam ihracat içindeki payından
oluşan seriyi,

X_1 : 1975-1980 dönemi için zaman değişkenini,

X_2 : 1981-1989 dönemi için zaman değişkenini,

c_1, c_2, c_3 : katsayıları

simgelemektedir.

3.2. İHRACATTA YOĞUNLAŞMA

Genel bir kabul olarak yoğunlaşma terimi "çeşitlenme noksantlığı" veya "sınırlı sayıda üründe ihtisaslaşma" anlamında kullanılmaktadır. İhracatta yoğunlaşma, bir ülkenin ihracat kompozisyonundaki ürünler itibarıyle tanımlanan yoğunlaşma katsayıları ile açıklanır.

Yoğunlaşmayı bir ülkenin ihracatını oluşturan ürün ya da ülke sayısıyla ifade etmek, kavramı yeterince açıklayamamaktadır. Çünkü her ikisi de aynı sayıda ürün ihrac eden iki ülkenin yoğunlaşma katsayıları birbirinden farklı olabileceği gibi, bir ülkenin yoğunlaşma katsayısı da aynı sayıda ürün ihrac etmesine rağmen iki ayrı dönemde farklılık gösterebilir (8). Yoğunlaşma katsayılarında beliren bu farklılıklar ihracat gelir veya miktarlarının aynı sayıdaki ürünler veya ülkeler arasında dengesiz dağılmamasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda yoğunlaşmanın tanımını, ihracata ilişkin döviz akımlarının sınırlı sayıda ürüne (ülkeye) bağlı olarak ve ürünler (ülkeler) arasında dengesiz biçimde gerçekleşmesi şeklinde yapmak daha doğru olacaktır.

Ihracatı yoğunlaşmış ülkeler, literatürde "tek kültürlü ülke", "ihracat ekonomisi" veya "bağlı ekonomi" gibi terimlerle anılmaktadır. Bu ülkelerin hemen hepsi gelişmekte olan ülkelerdir ve döviz gelirlerinin büyük bölümünü bir veya birkaç temel ihracat ürünü ve ülkeden sağlamaktadır. Bundan dolayı ihracatta yoğunlaşma, ekonomik analizlerde ihracat istikrarsızlığını açıklayıcı bir değişken olarak kullanılır.

(8) Cihan Dura, "Dış Ticarette Ürün Bakımından Yoğunlaşma Örneği (1963-1979)" (basılmış doçentlik kolloquium bildirisi), Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Balıkesir, 1982, s. 3.

Birleşmiş Milletler Teşkilatınca yapılan bir çalışmaya göre, Venezuela, Bolivya ve Moritanya 1962 yılında 12 ürün ihrac etmelerine rağmen yoğunlaşma katsayıları sırasıyla 70.5, 79.5 ve 44.7'dir. Öte yandan, Uruguay 1962 ve 1968 yıllarında aynı sayıda (12) ürün ihrac ettiği halde yoğunlaşma katsayısı 91.7'den 46.3'e düşmüştür.

Yoğunlaşma kavramına ilişkin temel yorumlardan sonra, yoğunlaşma olgusu daha detaylı olarak üç ana başlık altında incelenebilir.

3.2.1. Yoğunlaşmayı Ölçmede Kullanılan Teknikler

İhracatta yoğunlaşma belirli bir yoğunlaşma formülü esas alınarak ölçülür. Ürün bakımından yoğunlaşmanın hesaplanması formülün uygulanacağı ürün sınıflaması belirlenir. Bu amaçla, dış ticarete ilişkin milli sınıflamalar veya uluslararası sınıflamalar kullanılır. Bulunan yoğunlaşma katsayılarının kıyaslanabilir nitelikte olabilmesi yönünden hesaplamaya esas alınan sınıflamanın seçimi önem taşımaktadır. Bu anlamda, Birleşmiş Milletler tarafından uluslararası ticaretin daha iyi ve düzenli bir şekilde incelenmesi ve uluslar arasında ortak bir sistemin geliştirilmesi amacıyla hazırlanmış olan Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırmasının (SITC) dış ticarette yoğunlaşmayı irdeleyen bir çok çalışmada tercih edildiği görülmektedir (9).

Sınıflama türü seçildikten sonra, seçilen sınıflama içinde hangi detayda çalışılacağı belirlenir. SITC baz alınarak yapılan çalışmalarda genellikle iki ya da üç basamaklı kodlama benimsenmektedir.

Yoğunlaşma derecesi genellikle "yüzde payların kareleri toplamının kareköküne" eşit olan Gini-Hirschman yoğun-

(9) S.Rıdvan Karluk, Türkiye'de İhracata Yönlik Dış Ticaret Politikası ve İhracatın Yapısal Analizi, Eskişehir İTİA Yayıncı, No: 237/158, Eskişehir, 1981, s. 170.

Taşın katsayı ile ölçülmektedir. Bu katsayı ilk defa biraz farklı bir şekilde Corrado Gini tarafından geliştirilmiş, günümüzdeki şekli, formülü sadece coğrafi yoğunlaşma ölçümünde kullanılan Albert O.Hirschman tarafından verilmiştir (10). Formül ürün yoğunlaşma ölçümünde ilk kez Michael Michaely tarafından kullanılmıştır (11). Buna göre ürün yoğunlaşma katsayısi,

$$c_j = 100 * \sqrt{\sum_{i=1}^n \left(\frac{X_{ij}}{X_j} \right)^2}$$

olarak tanımlanır. Burada,

c_j : j yılındaki ürün yoğunlaşma katsayıısını,

X_{ij} : i malının j yılındaki ihracat değerini,

X_j : j yılındaki toplam ihracatın değerini

$$\left(X_j = \sqrt{\sum_{i=1}^n X_{ij}} \right)$$

n : ürün grubu sayısını

göstermektedir.

Benzer şekilde coğrafi yoğunlaşma katsayısı,

$$g_j = 100 * \sqrt{\sum_{e=1}^m \left(\frac{X_{ej}}{X_j} \right)^2}$$

şeklinde gösterilir ve formülde yer alan değişkenlerden,

(10) Albert O.Hirschman, National Power and the Structure of Foreign Trade, Berkeley, University of California Press, 1945, s. 112-114.

(11) Michael Michaely, Concentration in International Trade, İki. B., Amsterdan, North-Holland Publishing Co., 1967, s. 8.

G_j : j yılindaki coğrafi yoğunlaşma katsayısını,

X_{sj} : j yılında s ülkesine yapılan ihracatın değerini,

X_j : j yılindaki toplam ihracatın değerini

j

$$\left(X_j = \sqrt{\sum_{s=1}^m X_{sj}} \right)$$

m : Ülke grubu sayısını

simgeler.

Benton F.Massell aynı formülün daha basitleştirilmiş şeklini kullanmıştır:

$$C = \sqrt{\sum_{i=1}^n y_i^2}$$

Formüldeki C ürün yoğunlaşma katsayısını, y_i ise i mal grubunun toplam ihracat değeri içindeki payını göstermektedir (12).

Ihracatın yapısal analizinde kullanılan bir diğer endeks de esasen fizikteki entropi teorisine dayanan ve Hirsch ve Lev tarafından ihracattaki pazar çeşitliliğinin ölçümüne uygulanan entropi endeksidir. Yukarıda açıklanan iki endeksin aksine entropi endeksi yoğunlaşmayı değil çeşitliliği gösterir. Endeks,

$$E_j = - \sum_{i=1}^n P_i * \ln(P_i)$$

şeklinde ifade edilir ve E_j belirli bir yıldaki entropi endeksinin, P_i ise o yılda i ülkesine yapılan ihracat

(12) Benton F.Massell, "Export Instability and Economic Structure", American Economic Review, Vol. 60, No : 4, September 1970, s. 620.

değerinin toplam ihracat içindeki payını simgeler (13).

Bu iki endeksten yoğunlaşma endeksi ihracatı "yoğunlaşmış" olan ülkelerin kolaylıkla ayırt edilmesini sağlarken, entropi endeksi aynı fonksiyonu güçlü ihracat çeşitlenmesine sahip ülkeler bakımından yerine getirir. Ancak yoğunlaşma endeksinin hem ürün hem de ülke yoğunlaşmasının ölçümünde kullanılduğu, entropi endeksinden yalnızca ülke çeşitliliğine ilişkin araştırmalarda yararlanıldığı görülmektedir. Esasen azalan yoğunlaşma çeşitlenme anlamına geldiğinden, mal ve ülke çeşitliliğini bir arada inceleyen yapısal analizlerde tercih edilmektedir.

Bu çalışmada da ürün ve coğrafi yoğunlaşma katsayıları Gini-Hirschman yoğunlaşma katsayısı yardımıyla hesaplanmıştır. Ürün yoğunlaşma katsayılarının tespitinde, veri teminindeki güçlükler nedeniyle iki basamaklı SITC kodlaması baz alınmıştır.

3.2.2. İhracatta Yoğunlaşmayı Açıklayan Faktörler

İhracatta yoğunlaşma derecesindeki farklılıklar literatürde dört ana nedene dayandırılmaktadır.

i) Ekonomik Gelişme Derecesi

Yapılan araştırmalara göre bir ülke ekonomisi ne kadar gelişmişse, ihracatının da o denli çeşitlenmiş olduğu görülmektedir. Nitekim yüksek bir ekonomik gelişme derecesi

(13) S.Hirsch ve B.Lev, "Sales Stabilization through Export Diversification", The Review of Economics and Statistics, August 1971, s.272.

genellikle daha çeşitlenmiş bir üretime eşlik ettiğine göre, ihracatın da çeşitlenmiş olması doğaldır (14). M. Michaely'nin 1954 yılı için yaptığı çalışmada, kişi başına geliri 300 ABD Dolarının üzerinde olarak sınıflandırılan gelişmiş ülkelerde Ürün yoğunlaşma katsayısı 31.1 iken, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde bu oran 55.8'e çıkmaktadır.

ii) Sanayileşme Derecesi

Ihracatta yoğunlaşma katsayısını belirleyen ikinci faktör, ülkenin sanayileşme derecesidir. Bir ekonomi sanayileşmede ne kadar ileri gitmişse ihracatı da o kadar çeşitlenmiş olacaktır. M. Michaely'nin bulgularına göre ihracatı yoğunlaşmış ülkelerin ihracatı genellikle primer ürünlerden oluşurken, ihracatı çeşitlenmiş ülkelerin ihracatını mamul ürünler oluşturmaktadır (15). Bu durum uygulanan sanayileşme stratejilerinin doğal bir sonucudur. Ihracatı primer produktlere dayalı ülkelerde genellikle içe-dönenk sanayileşme stratejisi izlenirken, ihracatı mamul produktlere dayalı ülkelerde, sanayi ürünlerinde ihtisaslaşarak kalkınmayı öngören, dışa dönük sanayileşme politikalarının uygulandığı görülmektedir (16).

(14) Michaely, op.cit., s.13.

(15) SITC kodu 0-4 arasındaki ürünler primer, 5-8 arasındaki mamul ürünler olarak sınıflandırılmaktadır.

(16) Michaely, op.cit., s.14.

iii) Coğrafi Konum

Ülkenin coğrafi konumu, ihracatındaki yoğunlaşma derecesini belirleyen üçüncü faktördür. Bir ülke coğrafi bakımdan dünya ticaret merkezlerine ne kadar yakınsa, ihracatı da o denli çeşitlenmiş olacaktır (17). Dünya ticaret merkezlerine olan uzaklılığın yoğunlaşmayı belirleyen bir faktör olması ulaştırma masraflarına bağlanmakta ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya ticaretinin gelişmesine yol açan en önemli faktörün ulaştırma masraflarındaki azalma olduğu görüşü benimsenmektedir (18).

iv) Ekonominin Büyüklüğü

Bir ülkenin ihracat yoğunlaşmasını belirleyen son faktör, ülke ekonomisinin büyüklüğidir. Ülke ne kadar büyükse, iklim ve insan kaynaklarına bağlı olarak üretimi de o derece çeşitli olacak ve üretimdeki geniş çeşitlilik, ihracatta da yüksek bir çeşitlenme olarak kendini gösterecektir. Büyüklük tanımını, ülke nüfusunu baz alarak yapan araştırma sonuçları, yoğunlaşma katsayısının büyük ülkelerde, küçük ülkelere kıyasla daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır (19).

(17) Michaely, op.cit., s.15.

(18) Charles P. Kindleberger, Uluslararası İktisat, çev. N. Serin, Cilt 1, Ankara, Doğan Yayınevi, 1970, Bölüm 6.

(19) Michaely, op.cit., s. 16.

ihracatta yoğunlaşmayı belirleyen bu temel faktörler ek olarak ürün ve coğrafi yoğunlaşma katsayıları arasında pozitif bir korelasyonun varlığı da literatürdeki önemli bir bulgudur. Michaely bu durumu bir ülkenin sanayileştiği ölçüde ihracatını çeşitlendireceği ve ticari bağlantılarını artırarak halihazırdaki müşterilerine yenilerini ekleyecegi, büyük ülkelerin de bu konuda daha avantajlı olduğu şeklinde açıklamaktadır.

3.2.3. Yoğunlaşma ve İhracat Performansı İlişkisi

Literatürde yoğunlaşma ile ihracat performansı arasındaki ilişki bir teorik temele dayanırmamakla birlikte, regresyon analizi yöntemiyle yapılan bu konudaki araştırmalarda yoğunlaşmanın ihracat istikrarsızlığını açıklayan faktörlerden biri olarak kabul edildiği gözlemlenmektedir.

İhracatı yüksek derecede yoğunlaşmış bir ülkenin ihracat fiyatları, ihraç ürünlerinin kısa ve uzun dönemli fiyat gelişmelerine karşı duyarlı olacaktır. İhracat gelirlerinin yoğunlaştiği ürünlerin fiyatları yükselme gösteriyorsa bu duyarlılık bir sorun yaratmayacaktır. Ancak geleceğe ilişkin bir risk daima mevcut olacak ve sorun yoğunlaşmanın gerçekleştiği ürün fiyatlarının düşme eğilimine girmesi durumunda kendini gösterecektir. Bu durumda, toplam ihracatın önemli bir bölümünü oluşturan birkaç ürünün fiyatlarındaki düşüş, genel ihracat fiyatlarını etkileyerek böylece ihracat gelirleri ihracat hacminden çok daha yavaş artacak ve hatta düşebilecektir.

Öte yandan, bir ülkenin temel ihracat ürünlerinin dünya ihracatı içindeki payı değişmese ve aynı hızla artsa bile bu kez de söz konusu malların nispi fiyatlarındaki düşme eğilimi ciddi bir sorun olabilir. Yoğunlaşmanın getirdiği bu risk ihracatı genellikle primer ürünler dayalı az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler için geçerlidir. Raul Prebisch'in primer ürün ihracat fiyatlarının mamul ürün ihracat fiyatlarına oranla daha yavaş arttığı tezi altında, bu ülkelerin ihracatı önemli sayıda mamul ürün kapsayacak şekilde çeşitlenmiş olmadığından, temel ihracat ürünler fiyatlarındaki nispi düşmeler toplam ihracat fiyat endeksinde de nispi bir düşmeye neden olacaktır (20).

Ihracatta ürün yoğunlaşmasının fiyatlar üzerindeki etkisi ya da diğer bir ifadeyle ihracatta çeşitlenmenin fiyatlarda istikrar sağlama etkisi kısaca özetlenirse: Tek ürün ihrac eden bir ülkede bu ürünün fiyatındaki bir değişme doğrudan doğruya toplam ihracat fiyat endeksine yansıyacaktır. Fiyatlar ürün bazında daha sık ve şiddetli dalgalanma gösterdiğinde, ülkenin toplam ihracat fiyatlarındaki dalgalanmalar da aynı derecede keskin olacaktır. Eğer ülkenin yoğunlaşma katsayısı düşükse, yani ihrac edilen ürünler sayıca fazla ve dengeli dağılmış iseler, ürün bazındaki fiyat dalgalarını birbirini telafi edecekinden toplam ihracat fiyat endeksinde istikrar görülecektir.

(20) Rodney J.A.Wilson, "Egypt's Export Diversification: Benefits and Constraints", The Developing Economies, Vol.: 22, March 1984, s. 86.

Ürün yoğunlaşma katsayıları ile ihracat istikrarsızlığı arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaların sonuçları karmaşık bir yapı sergilemektedir. Coppock (1962), MacBean (1962), Massell (1964), Naya (1973) ve Idachaba'nın (1974) çalışmalarında ürün yoğunlaşması ve ihracat istikrarsızlığı arasında pozitif ancak zayıf bir ilişki gözlenirken, Michaely (1962), Massell (1970), Knudsen ve Parnes (1975), Soutar (1977), Sheehey (1977) ve Coppock (1977) ilişkinin yalnızca pozitif değil aynı zamanda yüzde 95 güven aralığında bile anlamlı olduğunu göstermiştir (21). Athukorala ve Huynh (1987) ise yüzde 95 güven aralığında anlamlı olmasına rağmen, beklentinin aksine negatif bir ilişkiye varmakta ve bu sonucu ihracatın, değer itibarıyle daha istikrarsız ürünler yönünde çeşitlenmesi şeklinde açıklamaktadır (22).

Literatürde coğrafi yoğunlaşma katsayıları ile ihracat istikrarsızlığı arasındaki ilişki konusunda da değişik sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Coppock (1962), Massell (1964), MacBean (1966), O'Brien (1972), Naya (1973), Athukorala ve Huynh (1987) negatif ancak ötemsiz bir ilişkiden söz ederken, Massell (1970) ve Kingston (1977) yine ötemsiz ancak bu kez pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadırlar. Öte yandan Idachaba (1974), Coppock (1977), Soutar (1977), Stein (1979) ve Lam (1980) anlamlı ve pozitif bir ilişkinin varlığını göstermişlerdir (23).

(21) Athukorala ve Huynh, op.cit., s. 18-19.

(22) Ibid., s. 92.

(23) Ibid., s. 18 ve 94.

Araştırma sonuçlarında coğrafi yoğunlaşmanın ihracat performansı üzerindeki etkisi, sınırlı sayıda ticari bağlanlığı olan ülkelerin yalnızca az sayıdaki pazarda talep bulan ürünler nedeniyle kısıtlanmış olmayıp, aynı zamanda bu az sayıdaki pazarda meydana gelecek ekonomik dalgalanmalardan doğrudan etkileneceği şeklinde açıklanmaktadır. İhracatın coğrafi anlamda geniş bir yelpazeye yayılması, çok çeşitli ürünlerin, pazarlanma olanağını da artıracağından, diğer ülke ekonomilerindeki konjonktürel değişimlerin ihracatta durgunluk yaratması olasılığı azalacaktır.

4. MAL VE ÜLKЕ GRUPLARI İTİBARIYLE TÜRKİYE'NİN İHRACAT YAPISI (1975-1989)

4.1. İHRACATIN YAPISINDA GÖRÜLEN EĞİLİM

İhracatın yapısal analizinde önemli bir göstergе olan mal ve ülke gruplarının toplam ihracat içindeki paylarının trendi, bölüm 3.1'de açıklanan basit doğrusal regresyon teknigiye incelenmiştir. İki basamaklı SITC mal grupları ile 47 ülke ve ülke grubunun trend analizi 1975-1989 dönemi verileri kullanılarak yapılmıştır. Serilerin 1975-1980 ve 1981-1989 dönemlerinde gösterdikleri eğilimi saptamak amacıyla, regresyon sonuçları yüzde 10 anlamlılık düzeyinde t değerleri sınamarak yorumlanmıştır (24). Regresyon denklemindeki zaman değişkenleri Ek-4'te verilmektedir.

4.1.1. Mal Gruplarının Trend Analizi

İki basamaklı, 44 SITC mal grubu ile bunların tek basamakta gösterilen 9 grup toplamına ilişkin ihracat değerleri Ek-5'te, toplam ihracat içindeki payları da Ek-6'da verilmiştir.

Mal gruplarının toplam ihracat içindeki payları 1975-1980 dönemi itibariyle değerlendirildiğinde, en yüksek paya sahip üç grubun ihracatın yüzde 55.4'ünü oluşturuğu dikkati

(24) Regresyon analizlerinde genelde benimsenen anlamlılık düzeyi yüzde 5 olmasına rağmen, bu çalışmada sadece değişkenin artış yada azalış yönünde izlediği trend tespit edilmeye çalışıldığından, yüzde 10 anlamlılık düzeyi yeterli bulunmuştur.

çekmektedir. İhracattaki ağırlık sırasıyla meyve, sebze ve mamulleri (grup no: 05), dokumaya elverişli lifler (26) ve iplikler, dokumalar ve dokumadan hazır eşya (65) gruplarına, tütün ve tütün mamulleri (12) ve giyim eşyası (84) gruplarının eklenmesiyle, ilk beş mal grubunun ihracattaki payı yüzde 70.6 gibi oldukça büyük bir rakama ulaşmaktadır.

1981-1989 döneminde ilk üç sırayı alan mal grubunun toplam ihracatındaki payı, önceki döneme kıyasla önemli ölçüde azalarak yüzde 43.3'e düşmüştür. Yine 1975-1980 dönemine göre mal gruplarının sıralaması da farklılaşmış, giyim eşyası (84) grubu toplam içindeki yüzde 15.5'lik payı ile ilk sıradada yer almıştır. Bu dönemde ilk beş sırayı alan 84, 05, 65, demir çelik (67) ve 12 no'lü gruplar ihracatın yüzde 55.6'sını oluşturmaktadır. Değerlendirmeye 26, petrol ve petrol ürünleri (33), canlı hayvanlar (00), metal dışı mineral madde mamulleri (66) gruplarının dahil edilmesiyle, ihracattaki ilk dokuz mal grubunun payı yüzde 70.2 düzeyine erişmektedir. 1975-1980 döneminde yalnızca beş mal grubuna bağlı olan ihracat gelirlerinin yüzde 70'inin, 1981-1989 döneminde dokuz mal grubundan temin edilmesi, mal çeşitliliğinin giderek arttığını işaretetidir.

Tablo 4.1'de özetlenen regresyon analizi sonuçlarına göre iki basamaklı 44 SITC mal grubundan 16'sı 1975-1980 döneminde belirgin bir eğilim göstermezken, 1981-1989 döneminde artış eğilimine girmiştir. Bunlar arasında, 1981 yılı sonrasında ilk sıradada yer alan giyim eşyası(84) ve demir çelik (67)

gruplarının ihracat içinde ilk dönemde sırasıyla yüzde 4.9 ve yüzde 0.8 olan payları önemli ölçüde artarak, ikinci dönemde yüzde 15.5 ve yüzde 8.0'a ulaşmıştır. Gelişme kaydeden bir diğer grup 71 no'lu elektriksiz makinalardır. Bu grubun ilk dönemde yüzde 0.4 olan ihracatındaki payı, 1981-1989 döneminde yüzde 3.0'a yükselmıştır.

1975-1980 döneminde ihracattaki payı itibarıyle ilk sırada bulunan meyve, sebze ve mamulleri (05) grubu ilk dönemde artış, ikinci dönemde azalış eğilimi içinde olan tek gruptur. Ancak, ilk dönemde ihracatın yüzde 28.0'ını oluşturan bu sektörün payının yüzde 15.0'a düşmesi yoğunlaşmanın azalması yönünde olumlu bir gelişmedir.

İlk dönemde toplam ihracat içinde sırasıyla yüzde 16.0 ve yüzde 10.3 gibi yüksek paya sahip bulunan dokumaya elverişli lifler (26) ile tütün ve tütün mamulleri (12) grupları iki dönemde de azalış eğilimi göstermiş ve 1981-1989 dönemindeki payları yüzde 4.2 ve 4.3'e düşmüştür. Özellikle 1975-1980 döneminde ihracatta belirgin bir ağırlığı gözlenen ve ikinci sırada yer alan 26 no'lu grup, ikinci dönemde ağırlığını oldukça yitirmiş ve altıncı sıraya inmiştir.

Her iki dönemde de belirgin bir eğilim içinde olmayan 13 mal grubundan 65 no'lu iplikler, dokumalar ve dokumadan hazır eşya grubu ilk dönemde yüzde 11.4, ikinci dönemde yüzde 12.8 ile toplam ihracatındaki payını ve üçüncü sıradaki yerini korumuştur.

TAULU 4.1 : HAL GRUPLARIN REGRESYON ANALİZİ SONUÇLARI

EGİLİN	Kod	Hal Grubu	Açıklayıcı Değişkenler					
			Sabit Tüm	X (1) 1	X (1) 2	Z 8	Durbin Watson İstat.	F İstat.
1975-80 ARTIŞ	72	Elektrikli makineler	-0.0040 (-0.0215)	0.1013 (2.0005)	0.1636 (9.1612)	0.9297	2.5840	79.3697
1981-89 ARTIŞ	07	Kahve, çay, kakao ve baharat	0.2537 (2.3896)	0.0022 (2.9058)	0.0205 (2.0594)	0.4170	2.0357	4.3032
1975-80 ARTIŞ	05	Mayva, sabze ve manülteri	21.6102 (10.3846)	1.0908 (3.4057)	-0.6184 (-3.1601)	0.8963	2.4205	52.1511 (2)
1981-89 AZALIŞ								
1975-80 ARTIŞ	27	Tebit gübre ve diğer mineraler	2.6995 (8.0359)	0.3035 (4.2014)	-0.0124 (-0.3956)	0.8263	2.2154	28.5551
1981-89 SABIT	32	Mineral katkı yakıtlar (kok dahil)	-0.0219 (-0.0355)	0.0236 (3.7905)	0.0023 (1.0610)	0.6710	2.5735	12.2857
1981-89 SABIT	11	İçkiler	0.0764 (4.8471)	0.0083 (1.0999)	0.0003 (0.1965)	0.4071	1.4050	4.1213
	8	Çeşitli Hamur Maller	2.9139 (1.3190)	0.5044 (0.8564)	1.3431 (6.4677)	0.8836	1.0849	45.5506
	94	Gıymı eygasi	2.1696 (0.8775)	0.5754 (0.9274)	1.2571 (6.0255)	0.8627	1.0178	37.7017 (2)
	16	Hawâl maddesine göre sınıflanan Maller	16.0397 (7.0990)	0.2820 (0.4041)	1.0756 (5.6357)	0.8814	1.3749	37.3118
	87	Demir çelik	-0.4519 (-0.3742)	0.3086 (0.0584)	0.7781 (6.8527)	0.8933	1.7943	50.5165
	7	Makineler ve Ulaşım Araçları	1.3061 (1.0988)	0.1162 (0.3532)	0.4353 (3.7539)	0.7313	2.2273	16.3346
	5	Khayaslı haddeler	0.1925 (0.1857)	0.3582 (1.3321)	0.4330 (6.4576)	0.7326	0.4744	16.4391
1975-80 SAĞIT	71	Elektriksiz makineler	0.4039 (0.4105)	-0.0141 (-0.0457)	0.2202 (2.0809)	0.5040	2.3110	6.0913
1981-89 ARTIŞ	56	Hamur gübreler	-0.2033 (-0.6890)	0.0607 (0.7694)	0.1087 (3.9042)	0.7132	1.8676	14.9276
		Digerleri (52,57,59, nolu gruplar)	0.0370 (0.1908)	0.0563 (0.4094)	0.0916 (1.9177)	0.3530	0.7121	3.2740
	69	Plastikler	-0.2401 (-0.6704)	0.0584 (0.6115)	0.0909 (2.7020)	0.5317	1.6448	6.8160
		Digerleri (82, 84 harfaz hizmet esyaları)	0.5620 (2.0894)	-0.0327 (-0.4566)	0.0832 (3.2933)	0.7513	1.5272	18.1276
	68	Demirdışı metaller	0.4923 (1.7938)	0.0195 (0.5522)	0.0710 (2.8405)	0.5594	0.3802	7.9361
	62	Kaçık manüller	-0.0119 (-0.1198)	0.0339 (1.2722)	0.0564 (6.0037)	0.0516	1.6902	34.4581

TABLO : 4.1 : (Devre)

EGitim	Kod	HAR. GRUBU	Açıklayıcı Değişkenler			Durbin		
			Sabit Terle	X (1) 1	X (1) 2	R Matan	F Istat.	
	55	Parfüm, tuvalet, temizlik maddeleri	0.0136 (0.1010)	-0.0346 (0.9595)	0.0469 (3.6800)	0.6689 2.3242	12.0133	
	64	Kagit, karton ve makulleri	0.0334 (0.3652)	0.0069 (0.2851)	0.0406 (4.7256)	0.8201 1.3972	27.3577	
1975-80 SABIT	54	İlaçlar ve ilaç aktif maddeleri	-0.0130 (-0.4954)	-0.0391 (0.9971)	-0.0377 (2.7203)	0.4804 2.7930	5.5486	
1981-89 ARTIS	69	Kuhiteli gida maddeleri	0.0091 (0.0822)	0.0073 (0.2406)	0.0377 (3.6228)	6.7253 2.0076	15.0486	
	53	Boya, vernik, tek vb.	0.0305 (0.4820)	0.0004 (0.0273)	0.0151 (2.5475)	0.5891 2.8716	6.6041	
		Digerleri (41 ve 43 no lu gruplar)	0.0282 (0.7070)	-0.0049 (-0.4511)	0.0120 (3.4312)	0.7651 1.4627	19.5492	
	61	Bari, kosele ve kork makulleri	0.0032 (0.1462)	0.0010 (0.3051)	0.0039 (1.0055)	0.3570 1.5069	3.3430	
	2	Yenilemeyecek maddeler	28.5641 (11.5134)	-1.3000 (-1.9773)	-1.7404 (-7.4967)	0.8915 1.2740	49.3466	
	26	Dökülmeye elverişli tiffler	19.3861 (0.4875)	-1.1100 (-1.9107)	-1.3450 (-0.5708)	0.6501 2.2389	36.2869	
	12	İdeon ve totan makulleri	13.0330 (12.3135)	-0.0524 (-3.0271)	-0.7720 (-7.7050)	0.0792 1.0044	43.6711	
1975-80 AZALIS	1	İçki ve Toton	13.0802 (12.2673)	-0.0440 (-2.9600)	-0.7725 (-7.7075)	0.8776 0.9958	43.0429	
1981-89 AZALIS	20	Metal esyalar ve dökünteleri	3.2836 (4.6929)	-0.3475 (-1.8520)	-0.2144 (-3.2605)	0.5009 0.6197	6.0217	
	08	Hayvanlar için gıda maddeleri	1.5590 (4.5165)	-0.2752 (-2.9309)	-0.1094 (-3.3740)	0.4926 1.1075	5.8255	
	22	Yağlı tohum ve meyveler	0.4129 (0.0421)	-0.0383 (-2.8030)	-0.0255 (-5.2897)	0.7345 2.1920	16.6072	
	33	Petrol ve petrol ürünlerleri	3.0892 (2.6330)	-0.5709 (-1.8510)	0.0330 (0.2896)	0.4969 1.5079	5.9201	
1975-80 AZALIS	01	Eti ve et makulleri	2.0830 (3.7245)	-0.3427 (-2.2933)	-0.0765 (-1.4562)	0.3199 0.5137	2.8228	
1981-89 SABIT	24	Odun, kereste ve mantar	0.3261 (2.0069)	-0.0586 (-1.0827)	-0.0847 (-0.4340)	0.3538 1.5014	3.2059	
1975-80 SABIT	0	Gida Maddeleri ve Canlı Hayvanlar	33.5570 (9.2605)	1.5333 (1.5890)	-0.7072 (-2.3124)	0.7548 1.0548	16.4781	
1981-89 AZALIS		Digerleri (21,23,25 ve 29 no lu gruplar)	2.4537 (0.3942)	-0.1368 (-1.7557)	-0.1453 (-5.2077)	0.7852 0.4278	22.0009	

TABLO : 4.1 : (Devam)

EGILIM	Kod	MAL GRUBU	Açıklayıcı Değişkenler					
			Sabit	X (1) Terim 1	X (1) 2	2 R	Wison. stat.	Durbin stat.
	00	Canlı hayvanlar	3.2000	-0.2501	-0.0039	0.1170	0.4986	0.7952
	02	Süt, süt mamulleri ve yumurta	(2.7626)	(-0.7857)	(-0.0355)			
	03	Taze işlem görmüş su Ürünleri	0.2228	-0.0476	0.0201	0.4930	0.5515	0.8539
	04	Rhubabat ve mamulleri	(1.2477)	(-1.0013)	(1.1979)			
	06	Şeker ve şekerli mamuller	0.9963	0.0211	-0.0067	0.0795	1.6945	0.5182
	08	Hadden Yekitiler ve Yağlar	(4.3245)	(0.3442)	(-0.3103)			
1975-80 SABIT	4	Hayvansal ve Bitkisel Yağlar	2.6397	0.5767	-0.0364	0.3050	1.5749	2.6332
1981-89 SABIT	42	Bitkisel yağlar	(1.4859)	(1.2176)	(-0.2185)			
	51	Kimyasal elementler ve bileşikler	0.8950	-0.1283	-0.0139	0.1034	0.9249	0.6925
	65	Ağac ve mantar Ürünleri	(1.7125)	(-0.9210)	(-0.2044)			
	66	İplikler, dokular ve dokumedan hazırlı eşeys	3.0673	-0.5552	0.0353	0.4824	1.5031	5.5927
	69	Metal dışı mineral madde mamulleri	(2.6116)	(-1.5729)	(0.3203)			
	73	Ulaşım araçları	1.2971	-0.0841	-0.0239	0.0345	3.5638	0.2148
	82	Nobilite	(2.6920)	(-0.0552)	(-0.5291)			
	83	Uzun süreli depolama	1.2689	-0.0792	-0.0368	0.0506	3.4021	0.3203
	85	İş makinaları ve aksesuarları	(2.5876)	(-0.0063)	(-0.7992)			
	86	İş makinaları ve aksesuarları	0.6278	0.1033	0.0425	0.1426	1.4185	0.9904
	87	İş makinaları ve aksesuarları	(1.9320)	(1.2507)	(1.3926)			
	88	İş makinaları ve aksesuarları	0.2822	-0.0477	0.0106	0.7493	1.6936	1.9933
	89	İş makinaları ve aksesuarları	(1.2349)	(-0.7828)	(0.4974)			
	90	İş makinaları ve aksesuarları	10.5653	0.3935	0.1803	0.1637	0.9966	1.1746
	91	İş makinaları ve aksesuarları	(0.3259)	(1.0447)	(1.5116)			
	92	İş makinaları ve aksesuarları	4.1657	-0.3217	-0.1093	0.1066	0.7930	0.7313
	93	İş makinaları ve aksesuarları	(4.0204)	(-1.1644)	(-1.1226)			
	94	İş makinaları ve aksesuarları	0.5713	-0.1129	0.0431	0.6606	2.0507	11.6828
	95	İş makinaları ve aksesuarları	(3.4179)	(-1.4910)	(1.6170)			
	96	İş makinaları ve aksesuarları	0.8203	0.0290	0.0434	0.1401	0.0220	0.9779
	97	İş makinaları ve aksesuarları	(1.0415)	(0.2427)	(1.0312)			
	98	İş makinaları ve aksesuarları	0.1637	-0.0320	0.0113	0.5132	0.7064	6.3258
	99	İş makinaları ve aksesuarları	(1.5553)	(-1.1419)	(1.1453)			

(1) Parantez içindeki değerler t istatistikini göstermektedir.

(2) Gözlenen değerlerin trend değerleri Ek-7 ve Ek-8'deki grafiklerde gösterilmektedir.

1981 yılı öncesinde azalış eğilimi gösterirken, 1981-1989 döneminde sabit bir trend gözlenen petrol ve petrol Ürünleri (33) grubunun payı 1975-1980 dönemine göre önemli ölçüde artarak yüzde 0.8'den yüzde 3.6'ya yükselmiştir.

Tablo 4.1'deki veriler tek basamaklı grup toplamları açısından değerlendirildiğinde, mamul Ürün gruplarının tümünde 1981-1989 döneminde artış eğilimi görülmektedir. 5, 6, 7 ve 8 no'lu grulardaki bu gelişmeye karşı primer Ürün gruplarından 0, 1 ve 2 no'lu grularda sözkonusu dönemde azalış eğilimi kaydedilmekte, ihracatta cüzi paya sahip 3 ve 4 nolu grularda ise belirgin bir eğilim bulunmamaktadır. 1975-1980 döneminde 0, 1 ve 2 nolu primer Ürün grupları ihracatın yüzde 72.9'unu oluştururken, 1981-1989 döneminde bu oran yüzde 38.9'a düşmektedir, mamul Ürün gruplarının toplamı yüzde 56.4'e ulaşmaktadır. Bu durum ihracatın 1980 yılı sonrasında primer ürünlerden mamul ürünlerde doğru kaydığını ortaya koymaktadır.

4.1.2. Ülke Grupları İtibariyle Trend Analizi

Ülke grupları itibariyle ihracat kompozisyonuna ilişkin veriler, değer ve yüzde paylar şeklinde Ek-2 ve Ek-3'te sunulmaktadır.

1975-1980 döneminde ülke gruplarının ihracatındaki payları incelendiğinde, ilk üç sıradaki Batı Almanya, İtalya ve Sovyetler Birliği Dışındaki Doğu Avrupa Ülkeleri'nin

toplama yüzde 37.2'lik bir ağırlık teşkil ettiği görülmektedir. Bu ülkelere ABD, İsviçre, Fransa, İngiltere, Sovyetler Birliği ve Irak da eklendiğinde, ihracat içinde en yüksek paya sahip ilk dokuz ülkenin ağırlığı yüzde 69.4'e ulaşmaktadır.

1981-1989 döneminde, ilk üç sırayı alan ülkelerin toplam ihracatındaki payı yüzde 35.5'tir. Bu dönemde, ihracatta en fazla paya sahip Batı Almanya dışındaki diğer iki ülke önceki döneme göre oldukça farklılaşmış, ilk dönemdeki İtalya ve Sovyetler Birliği Dışındaki Doğu Avrupa Ülkeleri'nin yerini İran ve Irak almıştır. 1982 ve 1983 yılları dışındaki tüm yıllarda ilk sıradaki ülke olan Batı Almanya'nın ihracattaki payı önceki döneme göre azalarak yüzde 21.3'ten yüzde 17.1'e düşerken, ihracatın yaklaşık yüzde 70'ini oluşturan ülke sayısı dokuzdan ona çıkmıştır. Sırasıyla Batı Almanya, İran, Irak, İtalya, ABD, Suudi Arabistan, İngiltere, Fransa, İsviçre ve diğer ülkelерden oluşan ilk on ülkenin ihracattaki payı yüzde 68.4 düzeyindedir. Ihracatın yüzde 70'lik bölümününendiği ülkelere 1980 yılı sonrasında sadece bir ülkenin eklenmesi, çeşitlilik anlamında olumlu ancak tedrici bir gelişmeyi ifade etmektedir.

Tablo 4.2'deki regresyon analizi sonuçları da bu durumu doğrular niteliktedir. 7 grup toplamı dışında 40 ülkeye ilişkin veriler, bunlardan 25'inin, incelemenin yapıldığı her iki dönemde de belirgin bir eğilim kaydetmediğini ortaya koymaktadır. Sözkonusu ülkelерden Batı Almanya'ya ek olarak ABD

ve İngiltere'nin 1975-1980 döneminde sırasıyla yüzde 7.2 ve 5.1 olan ihracattaki payları cüzi bir azalışla, 1981-1989 döneminde yüzde 6.1 ve 4.6 olarak gerçekleşmiştir. İhracat içinde ilk dönemde sırasıyla yüzde 2.1 ve yüzde 3.5'lük paya sahip İran'ın ve Irak'ın ikinci dönemde yüzde 9.2 ve yüzde 9.1'lük paya ulaşması ilk anda çarpıcı görünüyorrsa da, özellikle 1981-1989 döneminde payların yıldan yıla son derece istikrarsız bir gelişim sergilemeleri nedeniyle herhangi bir eğilim tespit edilememiştir. Benzer bir durum ilk dönemdeki yüzde 0.9'luk ihracat payını ikinci dönemde yüzde 4.7'ye yükselten Suudi Arabistan için de mevcuttur. Öte yandan 1975-1980 döneminde ihracatta ilk dokuz ülke arasında bulunan Sovyetler Birliği'nin payı yüzde 5.0'dan, ikinci dönemde yüzde 2.7'ye düşerken, yine yıllık bazda istikrarsız bir yapı göstermiştir.

İtalya ve Fransa'ya yapılan ihracat 1975-1980 döneminde artış eğilimi kaydetmiş, ikinci dönemde sabit bir trend içinde olmasına rağmen, ilk döneme göre ağırlığı azalmıştır. 1981 yılı öncesinde sırasıyla yüzde 8.1 ve 5.4'lük pay edinen İtalya ve Fransa, 1981-1989 döneminde yüzde 7.2 ve 3.9'luk pay almıştır. Gözlenen trend itibarıyle aynı grupta yer alan Sovyetler Birliği Dışındaki Doğu Avrupa Ülkeleri yüzde 7.8'lük payla ilk dönemde üçüncü sıradaki ülke grubu iken, ikinci dönemde sadece yüzde 2.6'lık payla ondördüncü sıraya inmiştir.

TABLO 4.2 : ULKE GRUPLARI İİTBARIYLE REGRESYON ANALİZİ SONUÇLARI

EGİLİM	DAĞIHLI DEĞİŞKEN	Açıklayıcı Değişkenler					
		Sabit	X (1)		X (2)		Durbin' Watson
		Terim	1	2	R	Istat.	F İstat.
	Doğu Avrupa Ülkeleri	5.9830 (4.5410)	1.9217 (5.4702)	-0.0612 (-0.4947)	0.8856	1.2782	46.4743
1975-80 ARTIŞ	Doğu Avrupa Ülkeleri (SSCB hariç)	2.6163 (3.6863)	1.5059 (7.9575)	-0.0092 (-0.1380)	0.9360	2.2990	87.7704
1981-89 SABIT	İtalya	5.9925 (6.5095)	0.5298 (2.1555)	0.1198 (1.3826)	0.2914	1.4137	2.4675 (2)
	Fransa	3.9201 (6.2212)	0.3920 (2.3335)	0.0050 (0.0844)	0.5360	1.0832	6.9317
	Suriye	1.3952 (3.0907)	0.2677 (2.2244)	-0.0232 (-0.5469)	0.6176	1.4479	0.6921
1975-80 SABIT	Cezayir	0.4936 (1.3095)	-0.0418 (-0.4417)	0.1127 (3.3759)	0.7582	2.1722	18.8229
	Kuveyt	0.5389 (1.9596)	0.0996 (1.3595)	0.0959 (3.7125)	0.0314	1.5148	10.2089
1975-80 AZALIŞ	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti	-0.2301 (-1.4950)	0.0669 (1.7945)	0.0879 (4.8259)	0.7718	1.0343	20.3012
1981-89 ARTIŞ	Abuadabi	-0.0443 (-1.4858)	0.0131 (1.6559)	0.0165 (5.9100)	0.8326	1.9165	29.6835
	Katar	0.0050 (0.1759)	-0.0011 (-0.1523)	0.0095 (3.1419)	0.7054	1.2629	14.3602
	Demokratik Yemen	-0.0150 (-0.7490)	0.0034 (0.6409)	0.0038 (2.0441)	0.3592	2.2741	3.3046
	Yemen Arap Cumhuriyeti	-0.0066 (-0.3629)	0.0033 (0.6847)	0.0036 (2.1110)	0.3716	2.4174	3.5494
	Uzman	-0.0083 (-0.7093)	0.0019 (0.6139)	0.0032 (2.9531)	0.5830	2.0265	3.0903
1975-80 AZALIŞ	Diğer OECD Ülkeleri (AT Ülkeleri hariç)	22.8441 (10.1333)	-1.4903 (-2.4793)	-0.7801 (-3.6814)	0.5398	0.4601	7.0315
1981-89 AZALIŞ	Taivître	8.9404 (11.0474)	-0.0055 (-3.7237)	-0.4997 (-6.4322)	0.7947	2.3000	23.2274
	Lübnan	3.6122 (5.5310)	-0.4150 (-2.3881)	-0.1937 (-3.1557)	0.4544	1.5373	4.9972

TABLO 4.2 : (Devam)

EGİLİK	BAŞHİLİ DEĞİŞKEN	Açıklayıp Değişkenler				Burbin	
		Sabit Terim	X (1) 1	X (1) 2	R	Watson İstek. İstat.	F
1976-80 SABİT	Portekiz	0.9981	-0.0553	-0.0652	0.6771	2.5312	12.5815
1981-89 AZALTŞ		(5.6021)	(-1.1638)	(-3.8942)			
OECD Ülkeleri		63.8948	0.2275	-0.7516	0.2796	0.3790	2.3291
		(9.6643)	(0.1291)	(-1.2094)			
AT Ülkeleri		41.0507	1.7179	0.0205	0.2918	0.4319	2.4730
		(8.9598)	(1.4060)	(0.0661)			
Düny Almanya		17.0553	1.0016	0.0510	0.3479	0.6600	3.2017 (2)
		(7.0631)	(1.7319)	(0.2504)			
Belçika-Lüksemburg		2.8911	-0.0212	-0.0492	0.1239	1.5320	0.8406
		(4.9470)	(-0.1351)	(-0.8969)			
Daanmarka		0.5486	-0.0410	-0.0150	0.0013	0.3604	0.5316
		(3.4113)	(-0.9563)	(-0.9934)			
Hollanda		2.7864	0.0984	-0.0033	0.1793	0.4820	1.3108
		(6.8016)	(0.9140)	(-0.0970)			
İngiltere		5.1256	-0.0208	-0.0320	0.0120	1.4638	0.0730
		(5.3776)	(-0.3565)	(-0.3686)			
Irlanda		0.1579	0.0165	-0.0033	0.4573	1.5644	5.0575
		(3.3035)	(1.2964)	(-0.7399)			
Yunanistan		0.5021	-0.0880	0.0413	0.4546	1.3625	5.0013
		(1.5350)	(-0.0710)	(1.1803)			
İspanya		0.0923	-0.0244	-0.0196	0.0866	1.0260	0.5693
		(4.3677)	(-0.4035)	(-0.9216)			
ABD		8.8009	-0.6355	-0.2110	0.1865	0.4435	1.3761
		(5.9540)	(-1.6113)	(-1.5105)			
Japonya		1.4020	0.0147	-0.0171	0.0489	0.3948	0.3091
		(2.0396)	(0.1150)	(-0.3817)			
Avusturya		1.7081	0.0043	-0.0173	0.1033	2.2971	1.3466
		(9.0249)	(0.0014)	(-0.9334)			
Diger OECD Ülkeleri (AT, ABD, Jap., İsviçre, Avusturya hariç)		1.9046	-0.0687	-0.0448	0.0745	0.6713	0.4034
		(3.6217)	(-0.4099)	(-0.9077)			

TABLO 4.2 : (Devam)

EGİLİM	BAĞIMLI DEĞİŞKEN	Sabit Terim	Açıklayıcı Değişkenler					
			X (1) 1	X (1) 2	2 R	Watson İstat.	Durbin F İstat.	
	İslam Ülkeleri	28,4024 (3,7122)	-2,4404 (-1,1962)	0,0798 (0,9451)	0,4008 (0,4672)	0,2672 (0,4293)	5,5538 (5,2632)	
	Orta Doğu İslam Ülkeleri	22,3266 (3,3891)	-2,0131 (-1,1460)	0,5815 (0,5390)	0,4672 (0,3368)	0,4293 (1,0703)	5,2632 (3,0480)	
	İran	7,5669 (2,0259)	-1,2814 (-1,2866)	0,0921 (0,2624)	0,3368 (0,2434)	1,0703 (0,3003)	3,0480 (1,2225)	
	Irak	5,9392 (2,3533)	-0,4815 (-0,7156)	0,2434 (1,0282)	0,3003 (0,1648)	1,2225 (0,5929)	3,6022 (8,7415)	
	Suudi Arabistan	2,6033 (2,2438)	-0,3634 (-1,1746)	0,1648 (1,5116)	0,5929 (0,0485)	0,4369 (0,0969)	8,7415 (0,8104)	
	Ürdün	0,9513 (1,9439)	0,0763 (0,5851)	0,0485 (1,0561)	0,0969 (0,3281)	0,8104 (2,1269)	0,6438 (2,9047)	
	Dubai	0,0442 (0,1878)	-0,0077 (-0,1128)	0,0303 (1,3682)	0,3281 (1,3342)	2,1269 (2,0859)	0,6438 (3,0123)	
1975-80 SABİT	Bahreyn	0,0344 (1,9913)	0,0053 (1,1536)	-0,0006 (-0,3928)	0,3342 (0,4320)	2,0859 (0,0781)	0,5087 (1,6987)	
1981-89 SABİT	Kuzey Afrika Ülkeleri	5,4235 (2,7553)	-0,3926 (-0,7403)	0,0799 (0,4320)	0,2206 (0,0547)	0,8874 (0,2273)	1,6987 (2,1459)	
	Libya	3,6505 (2,1015)	-0,4485 (-0,9668)	-0,0967 (-0,5917)	0,0781 (0,0547)	1,1130 (1,7654)	0,5087 (1,7654)	
	Mısır	1,0040 (2,2241)	0,0230 (0,1915)	0,0547 (1,2901)	0,2273 (1,2273)	2,1459 (1,7450)	1,7654 (1,5548)	
	Tunus	0,1705 (0,0841)	0,0707 (1,5302)	0,0123 (0,6802)	0,2057 (0,0933)	1,7450 (1,4261)	1,5548 (0,3177)	
	Fas	0,0978 (2,8062)	-0,0039 (-0,4267)	-0,0031 (-0,9645)	0,0933 (0,0933)	1,4261 (1,3650)	0,3177 (1,9380)	
	Diğer İslam Ülkeleri	0,6522 (2,5333)	-0,0347 (-0,5057)	0,0163 (0,7573)	0,2641 (0,2641)	1,3650 (1,3650)	1,9380 (5,1346)	
	Sovyetler Birliğti	3,3667 (3,2405)	0,4158 (1,5011)	-0,0520 (-0,5331)	0,4011 (0,4011)	1,3606 (1,3606)	5,1346 (0,6816)	
	Diğer Ülkeler	1,7195 (1,3957)	0,2911 (0,8861)	0,1331 (1,1495)	0,0993 (0,0993)	1,3670 (1,3670)	0,6816 (0,6816)	

(1) Parantez içindeki değerler t istatistikini göstermektedir.

(2) Gözlemlen değerlerle trend değerleri Ek-9, Ek-10'daki grafiklerde gösterilmektedir.

Grup toplamları açısından bakıldığında, her iki dönemde de ilk sırada bulunan OECD ülkelерinin 1975-1980 dönemindeki yüzde 67.3'lük düzeyini koruyamadığı ve 1981-1989 döneminde ihracat içindeki payının yüzde 53.9'a düşüğü görülmektedir. Keza Doğu Avrupa ülkelерinin ihracatındaki payı da önemli ölçüde azalarak yüzde 12.8'den ikinci dönemde yüzde 5.3'e düşmüştür. Bu iki grubun dışındaki İslam ülkelere yapılan ihracatın toplamdaki payı, iki katın üzerinde bir artışla, 1981-1989 döneminde yüzde 37.9'a ulaşmıştır. İslam ülkelерinin payındaki artış, ihracatın yüzde 30.3'ünü oluşturan Orta Doğu İslam ülkelere ve bu grupta ihracatın giderek yoğunlaştiği İran, Irak ve Suudi Arabistan'a bağlı olarak gerçekleşmiştir. 1975-1980 döneminde toplam ihracat içinde yüzde 6.5, İslam ülkelere yapılan ihracat içinde yüzde 38.7 olan bu üç ülkenin payı, 1981-1989 döneminde sırasıyla yüzde 23.0 ve yüzde 60.7'ye yükselmiştir. Genel olarak birçok ülkenin ihracattaki paylarının istikrarsız bir gelişme göstermesi nedeniyle ihracatın coğrafi çeşitliliğinde kaydedilen ilerleme, mal çeşitliliğindeki kadar belirgin olmamıştır.

4.2. YOĞUNLAŞMA AÇISINDAN İHRACATIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye'nin ihracatında 1975-1989 döneminde mal ve ülke grupları itibarıyle çeşitlenmeyi değerlendirebilmek amacıyla, bölüm 3.2.1'de açıklanan Gini-Hirschman yoğunlaşma katsayısı, iki basamaklı SITC mal grupları ile 40 ülke ve ülke grubu verileri baz alınarak hesaplanmıştır.

4.2.1. Ürün Yoğunlaşma Katsayılarının Gelişimi

Ihracatta 1975-1989 yılları itibarıyle ürün yoğunlaşma katsayıları ve dönem ortalamaları Tablo 4.3'te verilmiştir. Bu tablo incelendiğinde ihracatın 1975-1980 döneminde, 1981-1989 dönemine göre hayli yoğunlaşmış bir yapıda olduğu gözlenmektedir. 1981 yılı öncesindeki dönemde 37.702 düzeyindeki ürün yoğunlaşma katsayısının, 1981-1989 döneminde yüzde 20'den fazla azalarak 29.745'e düşmesi ihracatın ürün bakımından önemli ölçüde çeşitlendirdiğini göstermektedir. Ürün yoğunlaşma katsayısı tüm dönem içindeki en yüksek seviyesine 1979 yılında 40.378'lik değeriyle ulaşırken, bu yılda 05 no'lu meyve, sebze ve mamulleri grubu ihracatın yüzde 33.7'si gibi oldukça yüksek bir pay almıştır. 1980'i izleyen yıllarda katsayı, 1975-1989 ortalaması 32.928'in altında seyretmiş, 1980 yılında 38.519'dan 1981'de 31.550'ye düşmüştür. Bölüm 2.2'de dejinildiği gibi, 1981 imalat sanayii yönünde yapısal bir değişimin gerçekleştiği yıldır. 1981 yılı sonrasında yoğunlaşma katsayıısında belirgin bir trend kaydedilmemekte, tedrici oynamalar görülmektedir. İhracatta mal çeşitliliğinin en fazla olduğu 1982 yılında yoğunlaşma katsayısı 27.439'dur. Katsayı 1983-1986 yılları arasında 30'un altında değer almış, 1987, 1988 ve 1989 yıllarında yeniden 30 düzeyini aşmıştır.

TABLO 4.3. : ÜRÜN YOĞUNLAŞMA KATSAYILARININ
GELİŞİMİ

Yıllar	Cj (1)
1975	34.445
1976	37.774
1977	37.213
1978	37.883
1979	40.378
1980	38.519
1981	31.550
1982	27.439
1983	27.852
1984	29.303
1985	28.063
1986	29.957
1987	31.245
1988	30.555
1989	31.737
1975-1980	37.702
1981-1989	29.745
1975-1989	32.928

(1) Katsayıının gelişimi EK-11'deki grafikte de gösterilmektedir.

Türkiye'nin ihracatında Ürün itibarıyle yoğunlaşma katsayılarının gelişimi temelde ekonomik gelişme ve sanayileşme derecesi faktörleri ile açıklanabilir. Genellikle ülkeler arasında karşılaştırmalı analizlerde değerlendirmeye alınan coğrafi konum ve ekonominin büyüklüğü faktörleri de ihracatın Ürün itibarıyle çeşitlenmesini kolaylaşmış olabilir.

Literatürde ekonomik gelişime düzeyinin ölçütü olarak kullanılan fert başına gelir rakamları Ek-12'de verilmiştir. Buna göre 1975-1980 döneminde fert başına GSMH, 1988 yılı fiyatlarıyla yılda ortalama yüzde 0.5 artarken, 1981-1989 dönemindeki artış yüzde 2.4'e ulaşmaktadır. Aynı dönemler itiba-

riyile yoğunlaşma katsayılarının sırasıyla 37.702 ve 29.745 olduğu dikkate alınırsa, ihracatta gözlenen çeşitlenmenin fert başına GSMH'daki arıuşa paralel olarak gerçekleştiği söylenebilir. Fert başına GSMH'da reel gerileme gözlenen 1979 ve 1989 yıllarında ihracatın yoğunlaşma eğilimi taşıması da dikkat çekicidir.

Öte yandan, ihracatta mamul ürün oranı 1975-1980 döneminde yüzde 25.3'ten, 1981-1989 döneminde iki katın üzerinde bir artısla yüzde 56.4 düzeyine erişmiştir (Ek-13). Primer ürünlerden mamul ürünlerde doğru gerçekleşen bu değişim ve ürün yoğunlaşma katsayılarının gelişimi, Michaely'nin Bölüm 3.2.2.'de açıklanan bulgularını doğrular niteliktedir. İçe dönük sanayileşme stratejisinin uygulandığı 1980 yılı öncesinde, primer ürün ağırlıklı ve yoğunlaşma seviyesi yüksek olan ihracat, dışa dönük sanayileşme politikalarının benimsendiği 1980 yılı sonrasında hem mamul ürün ağırlıklı, hem de daha az yoğun bir yapıya kavuşmuştur. İmalat sanayisinin Gayri Safi Yurt外 Hasıla içindeki payında yüzde 18.5'ten, 1981-1989 döneminde yüzde 24.4'e ulaşması da Türkiye'nin sanayileşme sürecinin ve bunun ihracat yapısı üzerindeki etkisinin bir göstergesidir (Ek-14).

4.2.2. Coğrafi Yoğunlaşma Katsayılarının Gelişimi

Ihracatta coğrafi yoğunlaşma katsayısı 1981-1989 döneminde, 1975-1980 dönemine göre yüzde 6 oranında azalarak 29.175'ten 27.404'e düşmüştür (Tablo 4.4). Bu durum ihracatta 1980 yılı sonrasında pazar çeşitliliğinin arttığını işaret

etmekle birlikte, yoğunlaşma katsayısunun yıllar itibarıyle gelişimi istikrarsız bir yapıda gerçekleşmiştir. İncelemenin yapıldığı 35 yıllık dönemde coğrafi yoğunlaşma katsayısı en yüksek değerini 29.633 ile 1978 yılında ve en düşük değerini 25.490 ile 1981 yılında almıştır. 1980 sonrasında birkaç yılda petrol fiyatlarındaki artışın Orta Doğu ülkelerinin gelirlerini ve ithal talebinin artırmastından yararlanan Türkiye, coğrafi avantajını kullanarak ihracatını söz konusu ülkelere yönlendirmiş ve çeşitlendirmiştir. İhracatın coğrafi anlamda en fazla çeşitlendiği 1981 ve izleyen 1982 yıllarında OECD ve İslam ülkelerinin ihracatındaki payları birbirine oldukça yakındır. 1983 yılında yoğunlaşma katsayısunun 28.752'ye yükselmesi, İran'a yapılan ihracatın önemli ölçüde artarak toplam ihracatın yüzde 19'una ulaşmasından kaynaklanmaktadır. 1983 ile 1987 yılları arasında genellikle 15 yıllık dönem ortalamasının üzerinde seyreden coğrafi yoğunlaşma katsayısı, 1988 yılında 26.581'e düşmüştür. 1989'da ise hemen hemen aynı kalmıştır.

İncelemenin yapıldığı iki dönem itibarıyle coğrafi yoğunlaşma katsayılarında tespit edilen azalış eğilimi, daha az belirgin olmasına rağmen ürün yoğunlaşması ile benzeşmektedir. Bu nedenle ürün yoğunlaşmasını açıklamada kullanılan faktörler coğrafi açıdan da geçerlidir. Ancak, pazar çeşitlimesinde coğrafi konum faktörü özellikle 1979-1982 yılları arasında diğer faktörlerden daha etkin bir nitelik taşımış ve Türkiye'nin, Orta Doğu pazarındaki ithalat potansiyelini değerlendirmesini kolaylaştırmıştır.

TABLO 4.4. : COĞRAFİ YOĞUNLAŞMA KATSAYILARININ
GELİŞİMİ

Yıllar	Gj (1)
1975	29.150
1976	28.556
1977	29.373
1978	29.633
1979	29.501
1980	28.838
1981	25.490
1982	25.967
1983	28.752
1984	28.362
1985	29.030
1986	27.115
1987	28.703
1988	26.581
1989	26.637
1975-1980	29.175
1981-1989	27.404
1975-1989	28.113

(1) Katsayının gelişimi Ek-11'deki grafikte de gösterilmektedir.

Literatürde ürün yoğunlaşmasıyla coğrafi yoğunlaşma arasında gözlenen pozitif korelasyon Türkiye örneğinde de saptanmıştır. Genelde benimsenen yöntemle, ürün yoğunlaşma katsayıları aşağıdaki basit doğrusal regresyon denklemi yardımıyla coğrafi yoğunlaşmayı açıklamada kullanılmıştır.

$$G_j = 22.5755 + 0.1682 C_j \quad R^2 = 0.2891$$

$$(9.2980) \quad (2.2993) \quad \text{Durbin-Watson İstatistiği} = 1.5070$$

$$F \text{ İstatistiği} = 5.2867$$

Parantez içinde verilen t değerlerine göre ürün ve coğrafi yoğunlaşma katsayıları arasında yüzde 5 anlamlılık düzeyinde pozitif bir ilişki vardır.

1975-1989 dönemi itibarıyle aşağıdaki şekilde hesaplanan yay esnekliği de regresyon denklemiyle varılan sonucu doğrulamaktadır.

$$n = \frac{\Delta G / G}{\Delta C / C} = \frac{(26.637 - 29.150) / 26.637}{(31.737 - 34.445) / 31.737} \\ = 1.106$$

Buna göre ürün yoğunlaşma katsayısında gözlenen bir birimlik değişme, coğrafi yoğunlaşma katsayısında da aynı yönde ve 1.106 gibi birim esnekliğin üzerinde değişmeye yol açmaktadır.

4.2.3. Yoğunlaşmanın İhracat Performansı Üzerindeki Etkisi

1975-1989 döneminde, ürün bazında ve coğrafi anlamda yoğunlaşmanın ihracat performansı üzerindeki etkisi, literatürde genel kabul gören regresyon analizi yöntemiyle sınanmıştır (Bölüm 3.2.3). Üç ayrı şekilde tanımlanan ihracat performansı, doğrusal bir regresyon denkleminde, ürün ve coğrafi yoğunlaşma katsayılarının 1975=100 bazı endeks değerleriyle açıklanmıştır.

Ihracat performansını tanımlamada kullanılan ilk değişken E_1 , ihracatın 1975=100 bazlı endeks değeridir. Ihracatın

dönen, içindeki gelişimini yıllık dalgalanmalardan arındırılmış bir şekilde izleyebilmek amacıyla, tahmini trend değerlerinin yine 1975=100 bazlı endeksi E , ikinci performans değişkeni X^2 olarak belirlenmiştir. Tahmini trend değerleri, mal ve ülke gruplarının trend analizindeki formda, yalnız bu kez bağımlı değişkeni ihracat olan aşağıdaki regresyon denklemi yardımıyla hesaplanmış ve Ek-15'deki grafikte sunulmuştur.

$$E = 270725.03 + (470489.28) X_1 + (715522.39) X_2$$

$$(0.4428) \quad (2.8865) \quad (12.4516)$$

$$R^2 = 0.9598$$

$$\text{Durbin-Watson İstatistiği} = 1.1985$$

$$F \text{ İstatistiği} = 143.4246$$

Alt sırada gösterilen t değerlerine göre, yüzdé 2 anlamlılık düzeyinde her iki dönemde de (1975-1980 ve 1981-1989) artış eğilimi gözlenen ihracatın tahmini trend değerleri daha sonra 1975=100 bazı endeksler dönüştürülmüştür. Son olarak Tablo 2.1'de yer alan, ihracatın dünya ihracatı içindeki payına ilişkin serinin 1975=100 bazlı endeks değerleri (E) de i ihracat performansını tanımlamada kullanılmıştır. Ihracatın tahmini trend değerleri E ile performans göstergeleri E_1 , E_2 , E_3 ve yoğunlaşma katsayılarına ilişkin endeksler C_1 , C_2 , C_3 , G_1 , G_2 Ek-4'te sunulmaktadır. Bu serilere dayalı olarak yapılan ve sonuçları Tablo 4.5'te özetlenen regresyon analizinde aşağıdaki denklemlerden yararlanılmıştır.

$$E_i = c_1 C_1 + c_2 C_2 + c_3 G_i \quad i = 1, 2, 3$$

İhracatın endeks değerlerinin, ürün ve coğrafi yoğunlaşma endeksleriyle açıklandığı Tablo 4.5'teki ilk denklemden, yüzde 5 anlamlılık düzeyindeki t değerine göre, ürün çeşitlenmesinin ya da yoğunlaşma seviyesindeki düşüşün, ihracat performansı üzerinde belirgin bir etkisi gözlenirken, coğrafi çeşitlenmenin etkisi değerlendirilememektedir. İhracatın genel gelişiminin yıllık dalgalanmalardan arındırılmış halinin gözlendiği ikinci denklemde de ilkine benzer sonuç alınmış ve t değeri itibarıyle ürün çeşitlenmesinin etkisi daha da belirginleşerek yüzde 2 düzeyinde anlamlı hale gelmiştir. Coğrafi çeşitlenmenin yine etkili görülmemiş son denklemde ürün çeşitlenmesi, ihracat gelişimini ilk iki denklemden çok daha güçlü bir biçimde, binde 2 anlamlılık düzeyinde açıklamaktadır.

TABLO 4.5 : İHRACAT PERFORMANSINA İLİŞKİN REGRESYON ANALİZİ SONUÇLARI (1)

Bağımlı Değişken	Açıklayıcı Değişkenler (2)			Durbin-Watson İstatistiği	F İstatistiği
	Sabit Terim	C	G		
	I	I			
E 1	2572.5122 (2.3058)	-11.3912 (-2.2949)	-11.2002 (-0.8339)	0.4846	0.4423
E 2	4848.7658 (2.5540)	-23.7420 (-2.8109)	-18.8364 (-0.8241)	0.5648	0.4318
E 3	573.8796 (2.5732)	-4.6731 (-4.7097)	0.4957 (0.1846)	0.7138	0.7201
					5.6407
					7.7869
					14.9676

(1) Denklemelere ilişkin grafikler Ek-16, Ek-17, Ek-18'de yer almaktadır.

(2) Katsayıların altında, parantez içindeki değerler t istatistikini göstermektedir.

Denklemlerin Üçünde de ihracat performansı Üzerinde belirgin etkisi görülen ürün yoğunlaşmasına ait katsayının negatif işaret taşıması, literatürdeki beklenen doğrultusunda ürün yoğunlaşmasının ihracat gelişimini engellediğini, diğer bir deyişle çeşitlenmenin ihracat artışına katkıda bulunduğu ortaya koymaktadır. İlk iki denklemde, coğrafi yoğunlaşmaya ait katsayı da negatif işaretlimasına rağmen, yukarıda da değinildiği gibi, son derece düşük t değeri nedeniyle ihracat performansını artırıcı ya da azaltıcı yönde etkisinden söz edilememektedir. Bu durum 1975-1989 döneminde ihracatta ülke çeşitliliği anlamında belirgin bir mesafe katedilememesinin ve coğrafi yoğunlaşma katsayılarının istikrarsız bir seyir izlemesinin doğal sonucudur. Ayrıca coğrafi yoğunlaşma katsayısında gözlenen tedrici iyileşme de yıllar itibarıyle ihracatın çeşitli ülkelere yaygınlaşmasıyla değil, ihracat kompozisyonunda ağırlığı olan ülkeler arasında dengelenmesi yoluyla sağlanmıştır. Dolayısıyla, coğrafi yoğunlaşma katsayılarının özellikle 1980 yılı sonrasındaki başarılı ihracat performansını açıklamada yetersiz kalıcı şartsız bir sonuç değildir.

Regresyon analizi sonuçlarındaki diğer istatistikî göstergeler, bu konudaki çalışmalarla benzer olarak bir otokorelasyonun varlığını işaret etmektedir. Ancak denklemler geleceğe yönelik tahmin amaçlı değil, bir durumu tesbit amacıyla kullanıldığından otokorelasyon, varılan sonucun doğruluğu anlamında bir mahsur teşkil etmemektedir.

Netice olarak, 1975-1989 döneminde ürün bakımından çeşitlenme Türkiye'nin sağladığı ihracat artışına önemli ölçüde katkıda bulunurken, coğrafi çeşitlenmenin ihracat performansı üzerinde belirgin bir etkisi tespit edilememiştir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.

Gelişmekte olan diğer ülkeler gibi Türkiye de, kalkınma sürecinde gerekli dış kaynağı, rasyonel bir şekilde ve sağlıklı yollardan karşılaşmak durumundadır. Bu çerçevede, ekonominin ihtiyaç duyduğu dövizin ağırlıkları olarak dış borçlanmayla temini yönündeki uygulamalar terkedilmiş ve 1980 yılı sonrasında, ihracat gelirlerinin artırılmasına yönelik tedbirler ön plana çıkarılmıştır. Uygulanan döviz kuru ve diğer teşvik politikaları, ihracatı destekleme amaçlı kullanılmış, büyümeyi ihracat öncülüğünde sağlama hedefi doğrultusunda, ihracat gelirlerinin istikrarlı bir yapıda geliştirilmesine ve bunun için de ihracatın çeşitlendirilmesine çalışılmıştır.

Türkiye'nin ihracat yapısının, 1975-1989 döneminde mal ve ülke çeşitliliği itibariyle incelendiği ve çeşitlenmenin ihracat performansı üzerindeki etkisinin yoğunlaşma katsayıları yardımıyla değerlendirildiği bu çalışmanın temel bulguları aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

Mal grupları bazındaki ihracat verileri, ilk üç sırada yer alan grupların ihracatındaki toplam paylarında, 1980 yılı öncesine göre önemli ölçüde düşüş sağladığını ortaya koymaktadır. İhracatındaki paylarda gözlenen bu düşüşe ek olarak ilk üç mal grubunun sıralaması da değişmiştir. 1975-1980 döneminde ihracat gelirleri itibariyle ilk sıradaki primer ürün grubu meyve, sebze ve mamullerinin yerini, 1980 yılı sonrasında bir

mamul Ürün grubu olan giyim eşyaları almıştır. Yine 1980 yılı sonrasında ihracat gelirlerinin yüzde 70'ini oluşturan mal grubu sayısı beşten dokusa çıkmıştır. Bu durum mal çeşitlenmesinin, diğer bir ifadeyle yoğunlaşma seviyesindeki düşüşün göstergesidir.

Ihracatın gelişimi iki değişik mal sınıflandırması baz alınarak değerlendirildiğinde, 1980 yılı sonrasında yapısal bir değişimin gerçekleştiği görülmektedir. İhracatta 1975-1980 döneminde oldukça yüksek paya sahip primer Ürün gruplarının ağırlığı giderek azalmış ve ihracatın yapısı mamul ürünler yönünde değişmiştir. Öte yandan, 1981 yılından itibaren imalat sanayii ihracatı içindeki payı itibariyle ilk sırada yer alan tarıma dayalı sanayiler dışındaki sektörler, toplam ihracatın da en büyük kısmını oluşturmaya başlamıştır.

Ihracat gelirlerinin ülkelere göre dağılımı, 1982 ve 1983 yılları dışındaki tüm yıllarda Batı Almanya'nın ilk sırada yer aldığı göstermektedir. İnceleme dönemi boyunca ihracattaki ilk üç ülkenin payında önemli bir değişiklik kaydedilmemiş ancak, Batı Almanya dışındaki iki ülke 1980 yılı öncesine göre farklılaşmıştır. 1980 yılı sonrasında ilk üç ülke arasında yer alan İran ve Irak'a yapılan ihracat büyük çapta artmasına rağmen, bu ülkelerin toplam ihracat içindeki payları yıllar itibariyle istikrarsız bir yapı sergilemiştir. Öte yandan, 1975-1980

döneminde ihracatın yüzde 70'lik bölümünün yöneldiği dokuz ülkeye, 1980 yılı sonrasında yalnızca bir ülke eklenmiş ve bu yönde sağlanan çeşitlenme son derece cüzi olmuştur.

1975-1989 dönemi yoğunlaşma katsayıları açısından incelenliğinde, özellikle 1980 yılı sonrasında ihracatta mal çeşitlenmesi yönünde önemli mesafe katedildiği sonucuna varılmaktadır. Bu sonucun belirgin göstergesi ürün yoğunlaşma katsayıısında görülen yüksek orandaki düşüştür. Uygulanan politikalar çerçevesinde ihracatta mal çeşitlenmesi yönündeki bu gelişme, coğrafi anlamda sağlanamamıştır. Coğrafi yoğunlaşma katsayıısında 1980 yılı sonrasında gözlenen tedrici iyileşme, ihracatın yıllar itibariyle çeşitli ülkelere yaygınlaştırılmasına değil, ihracat kompozisyonunda ağırlığı olan ülkeler arasında dengelenmesine bağlı olarak gerçekleşmiş ve katsayıının gelişimi son derece istikrarsız bir yapı sergilemiştir. Ürün ve coğrafi yoğunlaşma katsayılarındaki gelişim birlikte incelendiğinde, literatürdeki diğer çalışma bulgularına benzer şekilde ürün yoğunlaşmasının coğrafi yoğunlaşmayı açıkladığı tesbit edilmiştir. Bir başka ifadeyle, ürün anlamında çeşitlenme beraberinde coğrafi çeşitlenmeyi de getirmektedir.

Çeşitlenme olgusu ihracat performansı üzerindeki etkisi açısından değerlendirildiğinde; mal çeşitlenmesinin 1975-1989 döneminde kaydedilen başarılı ihracat performansını önemli ölçüde açıkladığı görülürken, coğrafi çeşitlenmenin belirgin bir etkisi

saptanamamıştır. Ancak sadece onbeş yıllık bir döneme ilişkin bulgular baz alınarak genelde coğrafi çeşitlenmenin ihracat performansını etkilemediği yargısına varılamaz. Bu konuda sağlıklı bir sonuç, coğrafi çeşitlenmede gözlenen trendin daha belirgin olması durumunda ortaya çıkacaktır.

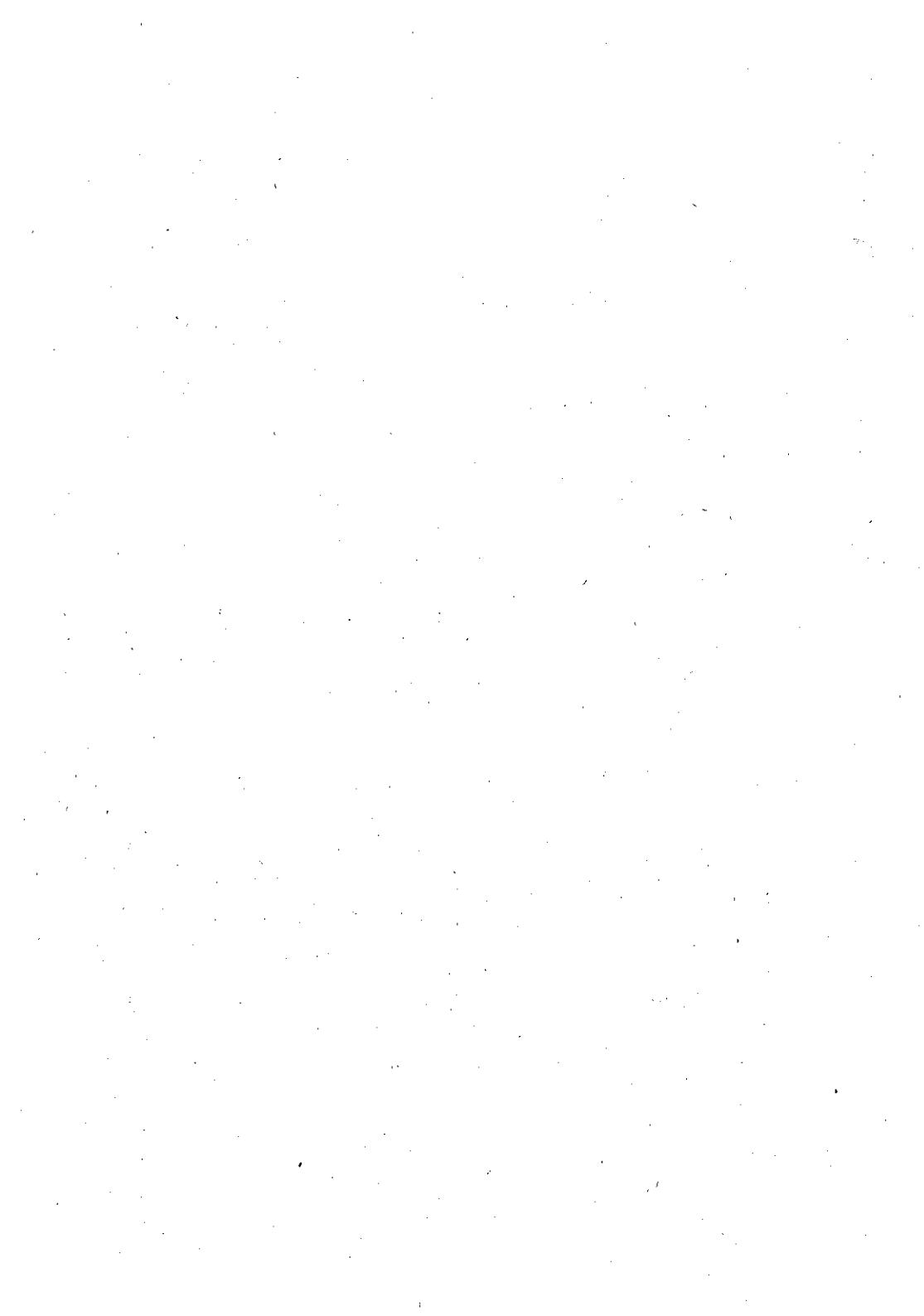
Ihracatta 1980 yılı sonrasında mal çeşitlenmesi yönünde sağlanan gelişimin sürdürülmesi ve coğrafi çeşitlenmenin artışı, ihracat gelirlerinde istikrarlı bir gelişimin temini açısından büyük önem taşımaktadır. İhracatın çok sayıdaki mal grubuna ve geniş bir yelpazedeki pazarlara dayalı yapıya kavuşturulması, hiç şüphesiz dünya konjonktüründeki olumsuz gelişmelerin ihracat performansı üzerindeki etkilerini en azındanirecektir. İhracat gelirlerinde, çeşitlendirme yoluyla kalıcı ve sürekli bir artış sağlanabilmesi, dış pazarlarda rekabet edebilecek veya bu düzeye kolayca getirilebilecek ürünlerin üretiminin desteklenmesine bağlıdır. Bu çerçevede ihracatı yönlendirme politikalarının, uzun vadeli bir sanayi politikası kapsamında ele alınması büyük yarar sağlayacaktır. Öte yandan ticaret aşamasında alınacak tedbirlerle, ihracat ürünlerinin dış pazarlarda tanıtılması, yanında, dış pazarlarda meydana gelen değişikliklerin yanında ve sağlıklı bir biçimde izlenmesi ve ihracatçılara ulaştırılması gereklidir. Bu sayede ihracatçılar dünya ekonomilerindeki entegrasyon eğilimi neticesinde ortaya çıkan yeni pazarlara öncelikle ulaşma avantajına (first mover effect) sahip olacaklardır.

A B S T R A C T

Even a modest rate of economic growth would usually require, in addition to prudent economic measures, a rapidly growing volume of imports, particularly of capital equipment which the developing countries cannot produce for themselves. Additionally the sharp increases in oil prices after 1970's contributed to the growth in import volume of developing countries considerably. Essentially, the scarcity of external resources has been due to the fact that increases in export earnings have not been fast enough to meet the growth-triggered increase in import requirements.

In this context, it is claimed that the skewness in export composition and production structure can have adverse effects on the process of development, particularly on the export earnings. The reasons for the belief in a close relationship between better export performance and a greater diversification of exports are more simple and direct. The exports of a country which has trade relations with only few other nations and has a limited number of exportable products, will not only be limited to those products which are in demand in a small number of markets, but will also be dependent on the fluctuations in the economies of a few trading partners.

This study attempts to analyze the relation between the trend in the export earnings and exports concentration both in terms of commodities and destinations, for the period of 1975-1989 for Turkey. The general conclusion that can be derived from the study are as follows. First of all, Turkey has reached a better commodity diversification index (DDI) recently, it appears that the improved situation of the Turkish exports during the period 1975-1989 was due to the more diversified market. The greater diversification of the commodity composition

E K L E R

EK-1 : DÖVİZ KURU GELİŞİMİ (1975-1989)

Yıllar	Nominal Kur (TL/\$)	GSMH Zammı Def. (1988=1)		Reel Kur	
		ABD	TÜRKİYE	(TL/\$)	% Değişme
1975	14.31	0.488	0.009	764.35	-1.33
1976	15.86	0.518	0.011	770.45	0.80
1977	17.83	0.552	0.013	742.35	-3.65
1978	24.07	0.593	0.019	748.91	0.88
1979	37.55	0.645	0.033	742.64	-0.84
1980	76.03	0.705	0.067	805.49	8.46
1981	110.24	0.772	0.094	901.99	11.98
1982	160.94	0.821	0.120	1098.73	21.81
1983	224.03	0.853	0.154	1241.21	12.97
1984	364.85	0.887	0.231	1399.57	12.76
1985	518.34	0.912	0.333	1419.85	1.45
1986	669.40	0.936	0.436	1437.38	1.23
1987	855.68	0.967	0.603	1371.56	-4.58
1988	1420.76	1.000	1.000	1420.76	3.59
1989	2120.78	1.041	1.669	1322.69	-6.90

Kaynak : DPT, IMF-International Financial Statistics Yearbook
1989, s.725.

EK-2 : İSPACATIN ÜLKELER İTİBARIYLE DAĞILIMI

(合規 301 號)

	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1975-1980	1981-1982
I. İÇÇEDİ ULKELERİ																	
A. AİT ULKELERİ	70.31	75.67	70.45	69.85	65.97	49.13	44.48	48.18	52.42	51.50	57.50	57.20	57.24	57.32	55.87		
-BATTI ALMANYA	46.01	51.86	52.16	22.16	21.39	44.26	33.92	12.51	14.62	17.94	12.51	12.76	12.45	16.51	16.19		
-BELÇİC-DÜSENBERG	21.76	19.22	22.14	5.35	5.21	15.68	12.51	14.62	17.45	12.51	21.35	21.71	21.75	17.11	21.71		
-DANIMARKA	2.16	4.38	0.49	0.49	0.49	1.91	1.91	0.14	1.54	0.21	0.27	2.35	2.35	0.47	2.26		
-FARNSKA	0.86	0.55	0.57	0.57	0.57	0.67	0.67	0.49	0.17	0.21	0.27	0.37	0.37	0.49	0.44		
-HOLLANDA	4.42	5.55	5.23	5.23	5.23	4.36	4.36	1.91	1.91	1.91	1.91	1.91	1.91	0.94	0.94		
-İNGİLTERE	5.00	7.02	0.21	0.16	0.25	0.25	0.25	0.14	0.14	0.14	0.14	0.14	0.14	0.17	0.17		
-İRLANDA	0.86	8.75	9.31	7.36	6.32	7.50	7.50	7.50	7.50	7.50	7.50	7.50	7.50	7.50	7.50		
-İTALYA	0.04	0.04	0.05	0.05	0.05	0.05	0.05	0.05	0.05	0.05	0.05	0.05	0.05	0.05	0.05	0.05	
-YUNANSTAN	1.51	0.85	0.85	0.85	0.85	0.85	0.85	0.85	0.85	0.85	0.85	0.85	0.85	0.85	0.85	0.85	
-İSPANYA	1.75	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52	
-PORTUGAL	0.75	1.55	1.55	1.55	1.55	1.55	1.55	1.55	1.55	1.55	1.55	1.55	1.55	1.55	1.55	1.55	
B. DİĞER DEĞİ ULKELERİ ¹	24.39	25.63	19.29	16.59	15.62	14.36	14.36	14.36	14.36	14.36	14.36	14.36	14.36	14.36	14.36		
-A.D.D.	10.50	9.16	2.05	1.94	1.94	0.93	0.93	0.93	0.93	0.93	0.93	0.93	0.93	0.93	0.93		
-JAPONYA	2.05	2.05	1.62	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52		
-İSVEÇRE	6.94	9.16	6.20	4.16	4.16	5.91	5.91	5.91	5.91	5.91	5.91	5.91	5.91	5.91	5.91		
-AVUSTURU	1.76	1.40	2.07	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52	1.52		
-DİSİRLERİ	5.16	2.05	1.84	1.84	1.84	1.84	1.84	1.84	1.84	1.84	1.84	1.84	1.84	1.84	1.84		
II. İSLAM ULKELERİ	17.29	12.97	14.20	15.25	12.72	22.52	22.52	22.52	22.52	22.52	22.52	22.52	22.52	22.52	22.52		
A. ORTA DOĞU İSLAM ULKELERİ	14.93	10.50	10.50	10.50	10.50	10.50	10.50	10.50	10.50	10.50	10.50	10.50	10.50	10.50	10.50		
-AFGHANISTAN	2.65	1.71	2.77	2.82	2.82	2.92	2.92	2.92	2.92	2.92	2.92	2.92	2.92	2.92	2.92		
-IRAK	2.25	2.10	0.97	0.96	0.96	0.96	0.96	0.96	0.96	0.96	0.96	0.96	0.96	0.96	0.96		
-ŞUDAN	0.40	0.95	0.67	0.67	0.67	0.67	0.67	0.67	0.67	0.67	0.67	0.67	0.67	0.67	0.67		
-KÜVEYT	0.60	0.67	0.67	0.67	0.67	0.67	0.67	0.67	0.67	0.67	0.67	0.67	0.67	0.67	0.67		
-LÜBNAN	4.74	2.05	1.00	0.75	0.75	1.20	1.20	1.20	1.20	1.20	1.20	1.20	1.20	1.20	1.20		
-SURIYE	1.79	1.79	1.67	1.67	1.67	2.05	2.05	2.05	2.05	2.05	2.05	2.05	2.05	2.05	2.05		
-İBDİN	0.59	0.67	0.67	0.67	0.67	2.00	1.65	1.65	1.65	1.65	1.65	1.65	1.65	1.65	1.65		
-ABDABI	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00		
-DUBAI	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00		
-BAHREYN	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00		
-KATAR	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00		
-ÜRMAN	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00		
-K.K.T.C.	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00		
-YEMEN ARAP CUMHURİYETİ	0.00	0.01	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02		
B. KÜZEY AFRIKA ULKELERİ	2.72	1.92	2.63	4.10	4.10	4.10	4.10	4.10	4.10	4.10	4.10	4.10	4.10	4.10	4.10		
-LIBYA	1.96	0.50	0.77	0.77	0.77	2.17	1.21	1.21	1.21	1.21	1.21	1.21	1.21	1.21	1.21		
-MISIR	0.45	0.90	0.80	0.82	0.82	2.26	2.26	2.26	2.26	2.26	2.26	2.26	2.26	2.26	2.26		
-CEZAYIR	0.23	0.51	0.54	0.54	0.54	0.54	0.54	0.54	0.54	0.54	0.54	0.54	0.54	0.54	0.54		
-TUNUS	0.06	0.12	0.12	1.05	1.05	0.38	0.45	0.45	0.45	0.45	0.45	0.45	0.45	0.45	0.45		
-FAS	0.54	0.97	0.60	0.41	0.41	0.41	0.41	0.41	0.41	0.41	0.41	0.41	0.41	0.41	0.41		
C. DOĞRUARI ULKELERİ	9.27	9.06	10.81	15.15	14.74	11.73	11.73	11.73	11.73	11.73	11.73	11.73	11.73	11.73	11.73		
-S. S. C. S.	5.26	4.13	4.59	4.60	5.60	5.81	4.12	4.12	4.12	4.12	4.12	4.12	4.12	4.12	4.12		
-S. S. C. S.	4.02	4.02	5.22	10.25	9.14	11.55	11.55	11.55	11.55	11.55	11.55	11.55	11.55	11.55	11.55		
D. DIĞER ULKELER	3.13	2.40	4.56	3.25	3.17	2.02	2.36	2.36	1.94	1.94	1.94	1.94	1.94	1.94	1.94		
T O P L A N	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00		

Kaynak : DPT.

EK-4 : REGRESYON ANALİZİNDE KULLANILAN SERİLER

VİLLAR	X1	X2	ET	CI	GI	E1	E2	E3
1975	1.000	0.000	741214.3	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000
1976	2.000	0.000	1211704.0	109.665	97.962	139.908	163.476	123.134
1977	3.000	0.000	1582193.0	108.037	100.767	125.120	226.951	97.152
1978	4.000	0.000	2152682.0	109.983	101.657	163.315	290.426	109.648
1979	5.000	0.000	2623172.0	117.227	101.206	161.387	353.902	84.906
1980	6.000	0.000	3093361.0	111.829	98.932	207.706	417.377	90.795
1981	7.000	0.000	5275362.0	91.597	87.443	335.666	712.261	149.287
1982	8.000	0.000	5994104.0	79.662	89.082	410.112	808.795	196.243
1983	9.000	0.000	671027.0	80.861	98.634	408.817	905.329	201.625
1984	10.000	0.000	742593.0	85.073	97.299	509.152	1001.863	236.805
1985	11.000	0.000	8141472.0	81.473	59.590	567.993	1098.397	260.881
1986	12.000	0.000	8856994.0	85.971	93.021	532.214	1194.930	221.790
1987	13.000	0.000	9572516.0	90.711	98.466	727.302	1291.464	256.908
1988	14.000	0.000	10288839.0	88.707	91.188	832.362	1387.998	257.139
1989	15.000	0.000	11003361.0	92.140	91.380	829.860	1484.532	238.009

卷之三

Nobilitive ve gizliydi çok özel bir dilden birer hizmetir sayılır.

K-6 : İHRAÇATIN SİYASİ GRUPLARI İZGARASI DİĞİLİR

1022 Egyetem

12. अंग विद्या का अध्ययन एवं अभियान

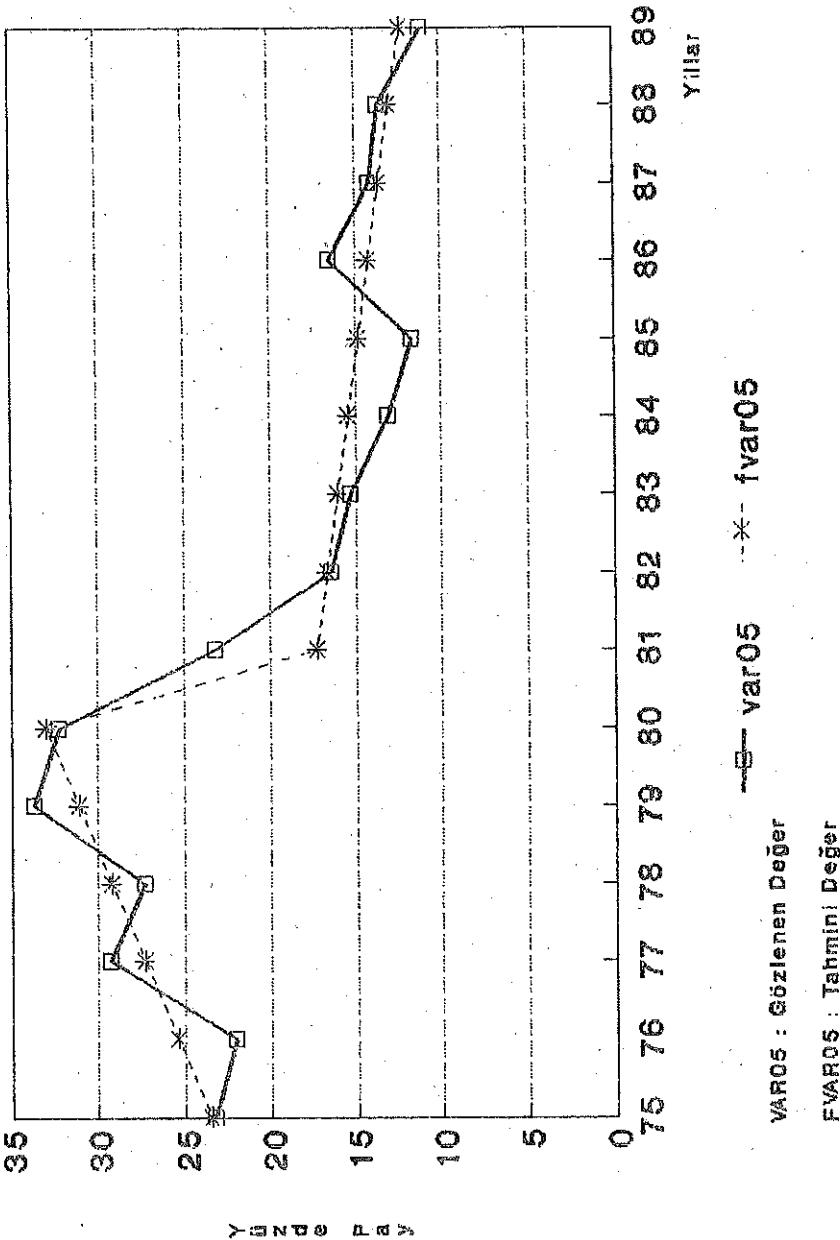
22. ကြ အာ ၂၅၁၆၂၀၄ ပုဂ္ဂန်များ

二八

70

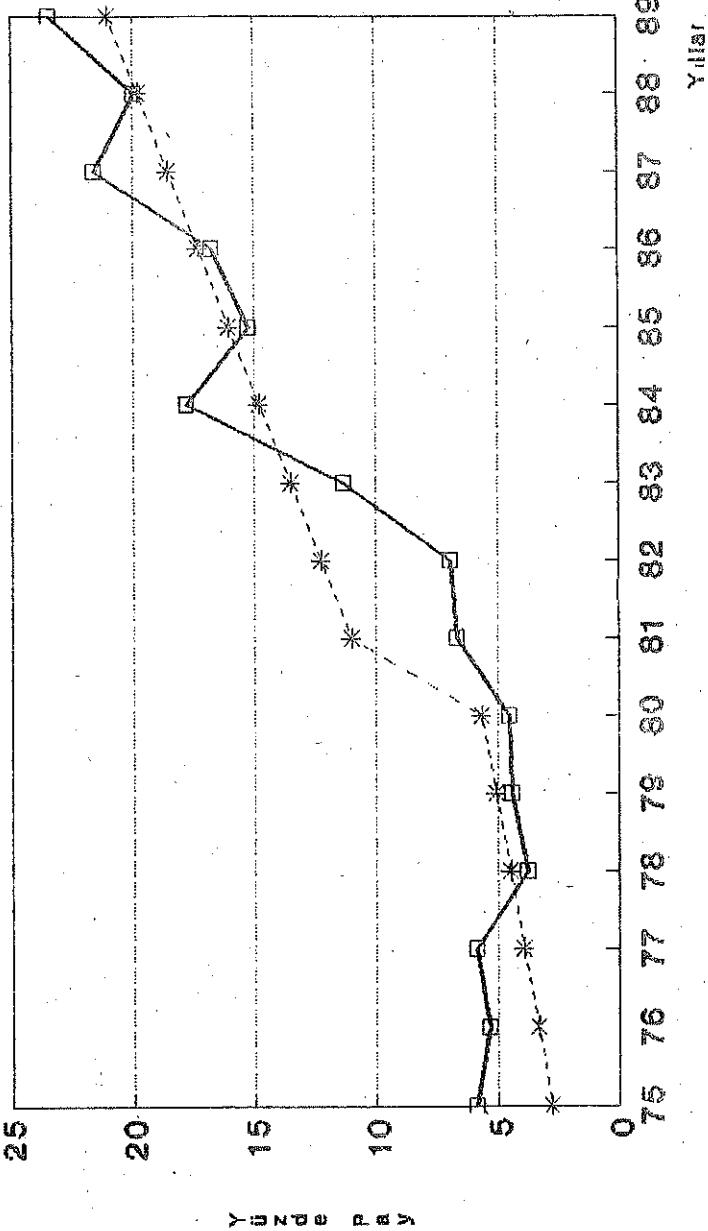
EK-7 : MEYVE, SİBZE VE MAMULLERİ (05) İHRACATININ GELİŞİMİ

35

EK-8 : GİYİM EŞYASI (84) İHRACATININ GELİŞİMİ

25

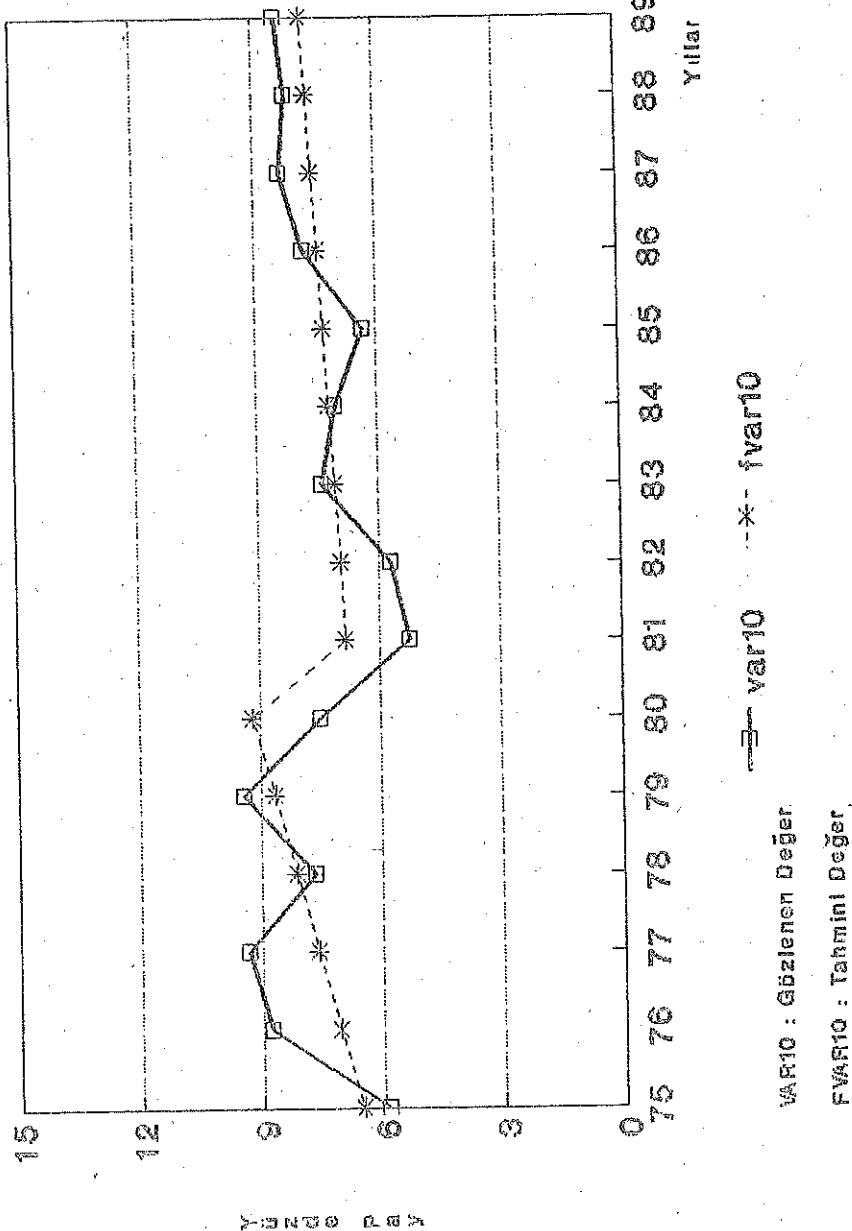

VAR84 : Gözleme Değer

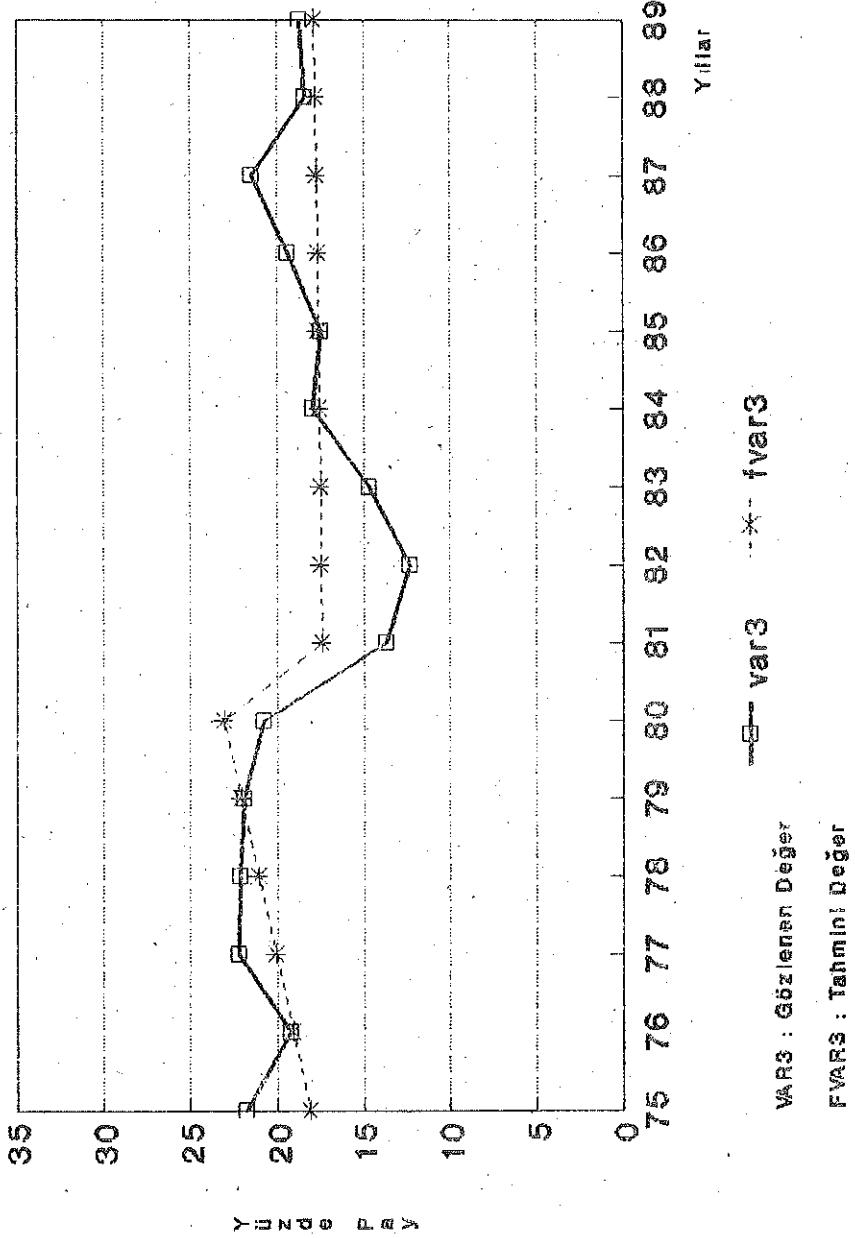
FVAR84 : Tahmini Değer

EK-9 : İTALYA'YA YAPILAN İHRACATIN GELİŞİMİ

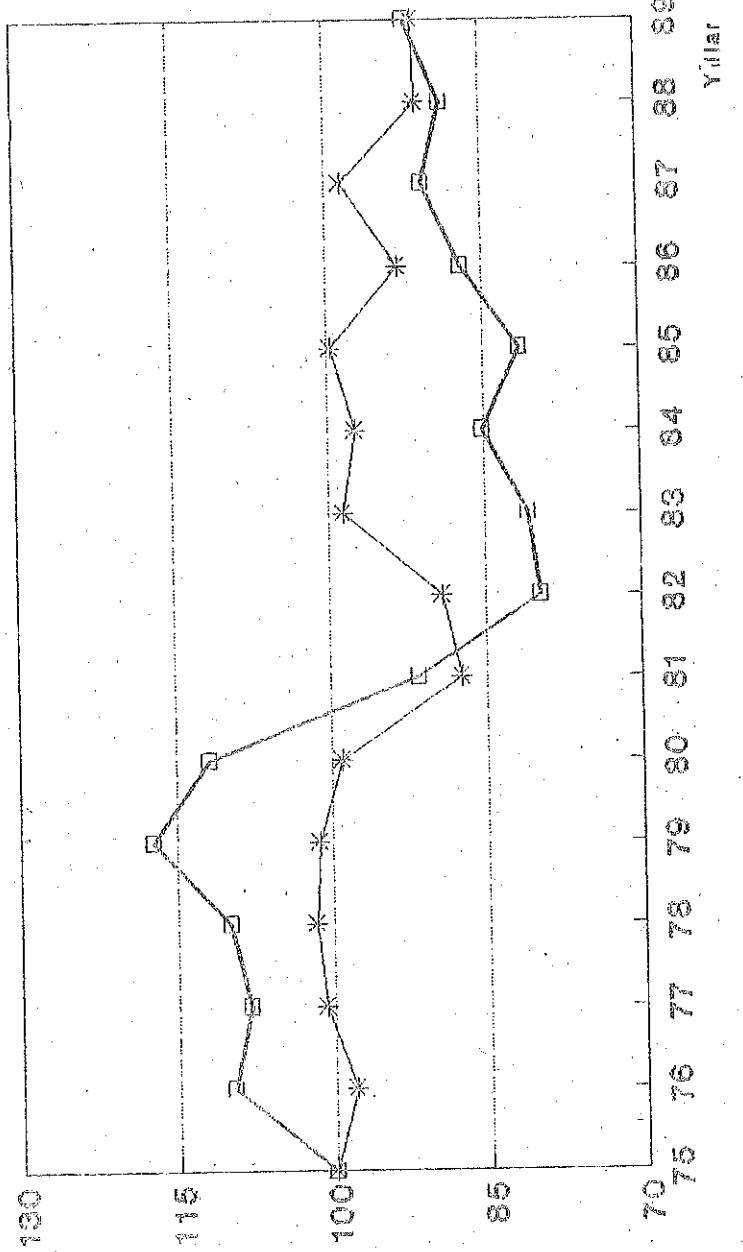
15

EK-10 : BATI ALMANYA YAPILAN İHRACATIN GELİŞİMİ

EK-11 : URUN VE COĞRAFİ YOGUNLAMA KATASYÜMLERİ

Coğrafi Yoğunlaşma Katayımları
Coğrafi Yoğunlaşma Katayımları

EK-12 : FERT BAŞINA GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA

(1988 Yılı Fiyatlarıyla)

Yıllar	Yıl Ortası NUFusu (Bin Kişi)	NUFus Artış Hızı(%)	GSMH (Milyon TL.)	Büyüme Hızı(%)	Fert Başına GSMH		
					TL	Dolar	% Değişme
1975	40078	2.7	58679433.2	8.0	1464131	1031	5.2
1976	40915	2.1	63327408.1	7.9	1547780	1089	5.7
1977	41768	2.1	65788547.9	3.9	1575095	1109	1.8
1978	42640	2.1	67672803.4	2.9	1587073	1117	0.8
1979	43530	2.1	67401216.2	-0.4	1548385	1090	-2.4
1980	44438	2.1	66682310.8	-1.1	1500570	1056	-3.1
1981	45540	2.5	69448585.8	4.1	1525002	1073	1.6
1982	46688	2.5	72605694.1	4.5	1555125	1095	2.0
1983	47864	2.5	75010284.3	3.3	1567155	1103	0.8
1984	49070	2.5	79469167.1	5.9	1619506	1140	3.3
1985	50306	2.5	83527058.6	5.1	1660380	1169	2.5
1986	51546	2.5	90298525.1	8.1	1751805	1233	5.5
1987	52845	2.5	97057960.0	7.5	1836652	1293	4.8
1988	54176	2.5	100582185.3	3.6	1856502	1307	1.1
1989	55541	2.5	102229307.5	1.6	1840610	1296	-0.9
1975-1980		2.1		2.6			0.5
1981-1989		2.5		5.0			2.4
1975-1989		2.4		4.0			1.6

Kaynak: DİE-DPT

EK-13 : PRİMER VE MAMUL ÜRÜNLER İTİBARIYLE İHRACAT

(Milyon Dolar)

Yıllar	Primer Ürün Ihr.	TİP(1)	Mamul Ürün Ihr.	TİP(1)	Toplam İhracat
1975	1063.0	75.9	338.1	24.1	1401.1
1976	1478.7	75.4	481.6	24.6	1960.2
1977	1304.8	74.4	448.2	25.6	1753.0
1978	1779.9	77.8	508.3	22.2	2288.2
1979	1628.3	72.0	632.8	28.0	2261.2
1980	2111.0	72.5	799.2	27.5	2910.1
1981	2933.3	62.4	1769.7	37.6	4702.9
1982	3235.5	56.3	2510.5	43.7	5746.0
1983	2971.8	51.9	2756.0	48.1	5727.8
1984	3211.3	45.0	3922.3	55.0	7133.6
1985	2995.5	37.6	4962.5	62.4	7958.0
1986	3011.1	40.4	4445.6	59.6	7456.7
1987	3325.7	32.6	6864.3	67.4	10190.0
1988	3960.6	34.0	7701.4	66.0	11662.0
1989	3770.8	32.4	7856.2	67.6	11627.0
1975-1980		74.68		25.32	
1981-1989		43.63		56.37	
1975-1989		56.05		43.95	

(1) Toplam ihracat içindeki yüzde pay.

Kaynak : DPT.

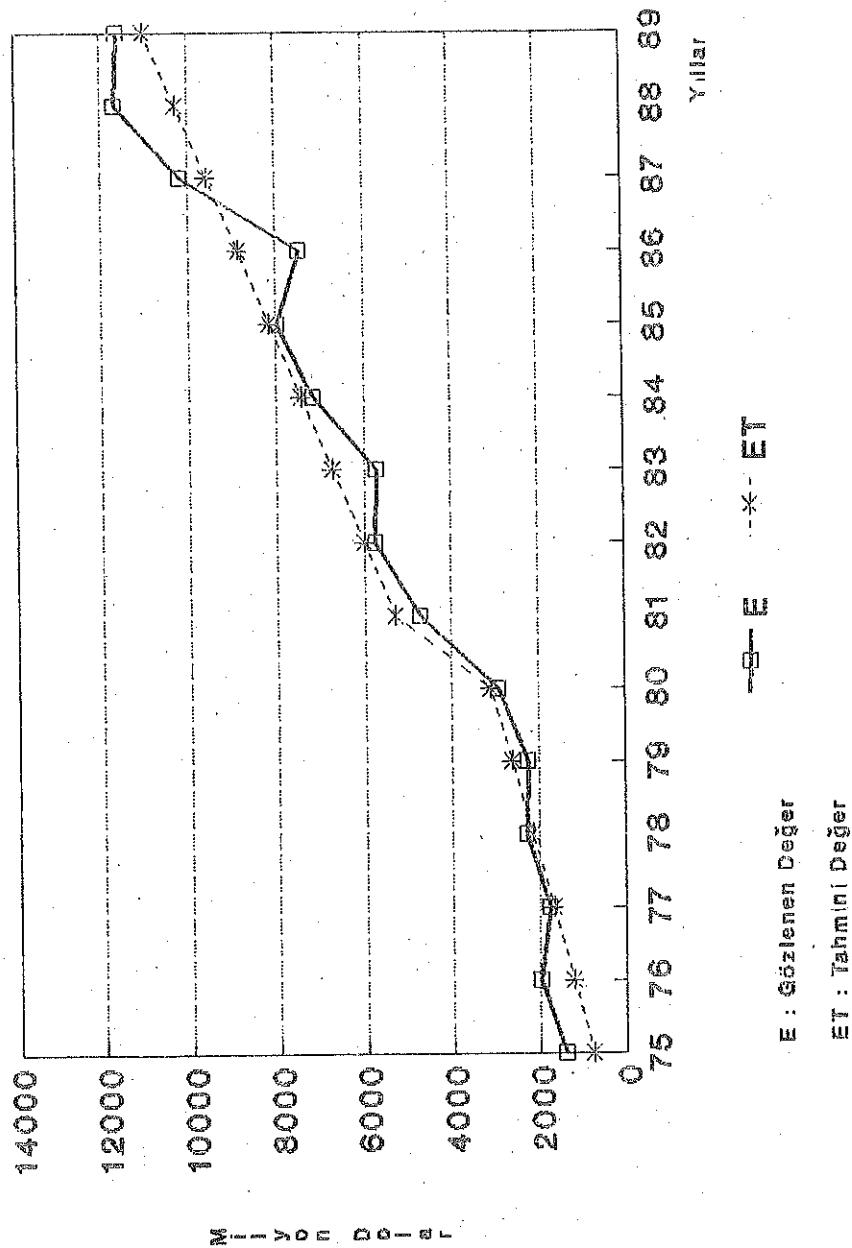
EK-14 : GAYRI SAFİ YURTIÇI HASILANIN SEKTÖREL DAĞILIMI

(Yüzde)

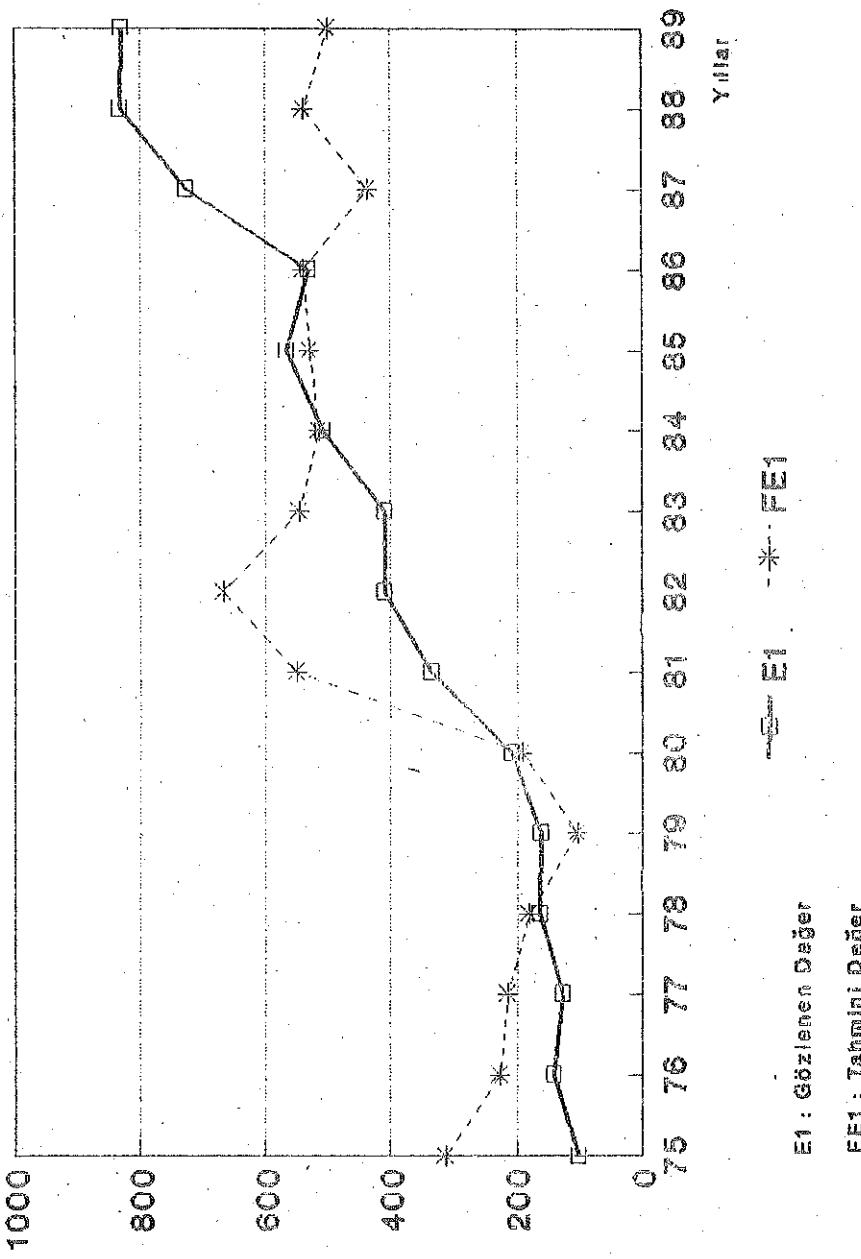
YILLAR	TARIM	Madencilik	İmalat			HİZMETLER	TOPLAM
			Sanayii	Enerji	Toplam		
1975	29.1	1.3	17.0	1.7	20.0	51.0	100.0
1976	29.6	1.2	16.3	1.6	19.2	51.2	100.0
1977	27.6	1.8	16.3	1.8	19.8	52.5	100.0
1978	25.3	1.7	19.5	1.8	23.0	51.7	100.0
1979	23.1	1.5	20.7	1.6	23.8	53.1	100.0
1980	22.6	1.8	21.1	2.1	25.0	52.4	100.0
1981	22.0	2.2	21.7	2.1	26.1	51.9	100.0
1982	20.8	2.1	22.4	2.6	27.1	52.1	100.0
1983	19.6	2.3	23.9	2.4	28.6	51.8	100.0
1984	19.6	2.2	24.2	3.0	29.5	51.0	100.0
1985	18.8	2.5	25.1	3.9	31.6	49.7	100.0
1986	18.5	2.1	25.3	4.5	31.9	49.7	100.0
1987	18.0	2.0	25.7	4.1	31.8	50.2	100.0
1988	17.5	2.0	26.0	4.4	32.4	50.1	100.0
1989	16.6	2.0	25.2	4.1	31.3	52.1	100.0
1975-1980	26.2	1.6	18.5	1.7	21.8	52.0	100.0
1981-1989	19.0	2.2	24.4	3.5	30.0	50.9	100.0
1975-1989	21.9	1.9	22.0	2.8	26.7	51.4	100.0

Kaynak : DPT.

EK-15 : İHRACATIN TREND TAHMİNİ

EK-16 : YOGUNLUK SIRA VE İPHOGAT PERFORMANSI İLİŞKİSİ (E1)

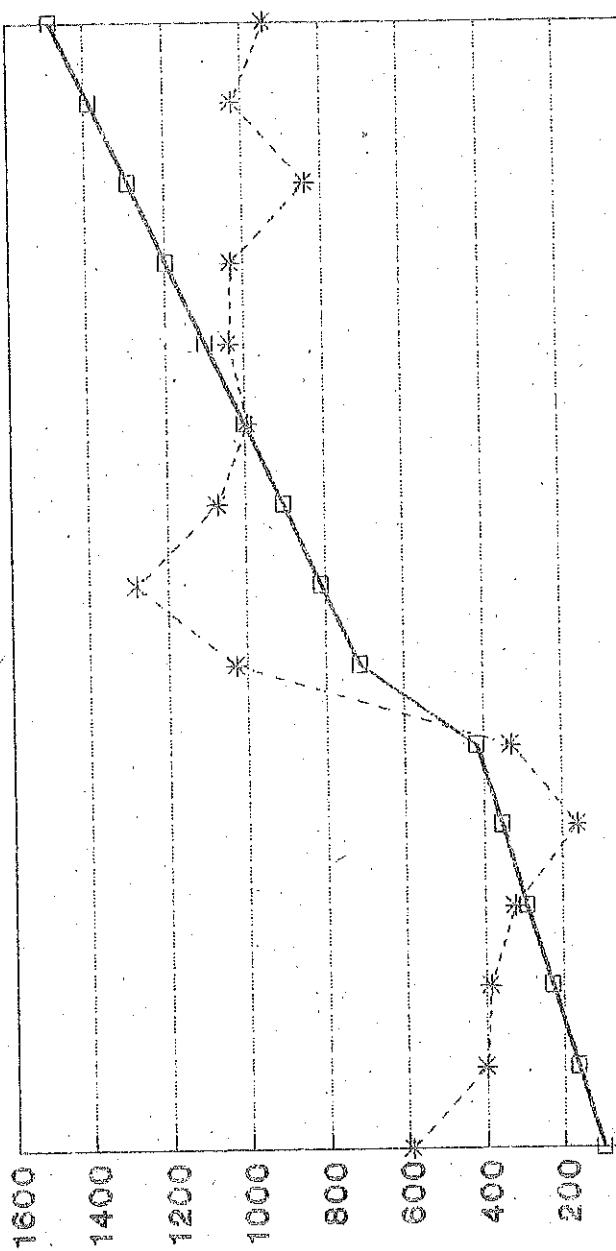
E2 : Tahmini Değer

E2 : Gözlenen Değer

—*— E2 —*— FE2

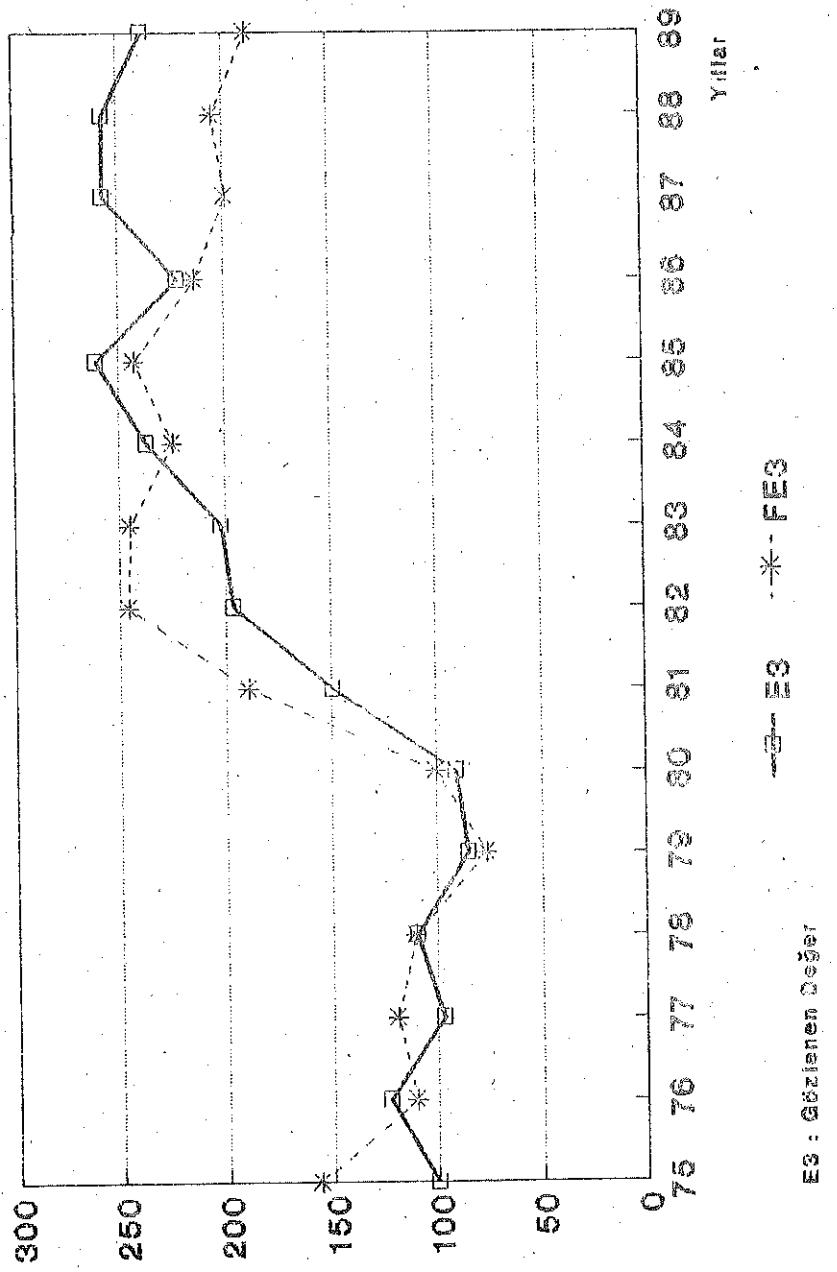
Yılalar

75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89

E2-17 : YÖĞÜNLÜKLER VE İNTEGRİTET PERFORMANSI (LISEKSI) (E2)

EK-18 : YOGUNLAMA VE İHİBAT PERFORMANSI İLİŞKİSİ (E3)

BİBLİYOGRAFYA

- ABUŞOĞLU, Ömer, Döviz Kuru Politikası ve İhracat Üzerine Etkisi 1980-1988 Dönemi, TOBB Yayınevi, No: Genel 154, Ar-Ge 64, Ankara, 1990.
- ARSLAN, Ismail ve van WIJNBERGEN, Sweder, "Turkey: Export Miracle or Accounting Trick?", The World Bank Working Papers, No: WPS 370, Washington DC, April 1990.
- ATHUKORALA, Premachandra ve HUYNH, Frank Cong Hiep, Export Instability and Growth: Problems and Prospects for the Developing Economies, Londra, Croom Helm Ltd., 1987.
- BARK, Taeko ve de MELO, Jaime, "Export Quota Allocations, Export Earnings and Market Diversification", The World Bank Economic Review, Vol.: 2, No: 3, September 1988, s.341-348.
- BAYKAL, Ölçay ve GÜLMEZ, İlyas, "24 Ocak Sonrası Beş Yılda İhracatımızdaki Gelişmeler (1989-1994)", Verimlilik Dergisi, Yıl: 16, Sayı: 3, 1996, s.5-29.
- BERKSOY, Taner, "İhracatta Çözüm Üretimdedir", İktisat Dergisi, Sayı: 231, Şubat 1994, s.28-31.
- DEUN, Heinrich, "External Orientation and Domestic Market Promotion", Intereconomics, Review of International Trade and Development, Vol. 23, March/April 1988, s.70-74.
- DENIS, Jean-Emile ve DEPELLEAU, Daniel, "Market Knowledge, Diversification and Export Expansion", Journal of International Business Studies, Vol. XVI, No: 3, Fall 1985, s.77-89.
- Devlet Planlama Teşkilatı, Döviz Kazandırıcı Faaliyetlerin Teşvik Politikaları, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, No: DPT-2199/ÖİK-349, Ankara, Mart 1990.
- Devlet Planlama Teşkilatı, Uluslararası Ekonomik Göstergeler, Ankara, Kasım 1990.
- Devlet Planlama Teşkilatı, 1980'den 1990'a Makroekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler, Ankara, Temmuz 1990.

- DURA, Cihan, "Dış Ticarette Ürün Bakımından Yoğunlaşma Türkiye Örneği (1963-1979)", (basılmamış doçentlik kollokum bildirisi), Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Balıkesir 1982.
- ERDAL Birkan ve AYANOĞLU, Esin, Türk Dış Ticaretinde Yapısal Değişme (1980-1986), İGEME yayını.
- ERDOĞAN, Engin, 24 Ocak Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin Türkiye'nin İhracatında Meydana Getirdiği Yapısal Değişim, Anadolu Üniversitesi Yayımları, No: 277, Eskişehir, 1988.
- FLEJTERSKI, Stanislaw ve KOLENDA, Wojciech, "Service-oriented Export Diversification in Oil-dependent Economies: An Introduction to the Macroeconomics", OPEC Review: An Energy and Development Forum, Vol. XIII, No: 3, Autumn 1989, s.243-267.
- HIRSCH, S. ve LEV, B., "Sales Stabilization Through Export Diversification", The Review of Economics and Statistics, August 1971, s.270-277.
- HIRSCHMAN, Albert O., National Power and the Structure of Foreign Trade, Berkeley, University of California Press, 1945.
- IMF, International Financial Statistics, Vol. XLIII, No:9, September 1990.
- IMF, International Financial Statistics Yearbook 1989.
- KARLÜK, S.Rıdvan, Türkiye'de İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası ve İhracatın Yapısal Analizi, Eskişehir İTİA Yayıını No: 237/158, Eskişehir, 1981.
- KINDLEBERGER, Charles P., Uluslararası İktisat, Çev.N.Serin, Cilt-1, Ankara, Doğan Yayınevi, 1970.
- KNALL, Bruno, "Economic Development and Foreign Trade: Import Substitution and Export Diversification in Nepal", Journal of Development and Administrative Studies, Vol.2, No: 1 & 2, June and December 1980, s.18-45.
- KORUM, Uğur, İstatistik, İki.B., Ankara, Sevinç Matbaası, 1975.
- KUBALI, Ali Naili, "İhracatın Performansı ve Ekonomiye Maliyeti", İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Yıl 20, Sayı: 235, Eylül 1985, s.66-69

- LOVE, James, "External Market Conditions, Competitiveness, Diversification and LDCS Exports", Journal of Development Economics, Vol.: 16, December 1984, s.279-291.
- MASSELL, Benton F., "Export Instability and Economic Structure", American Economic Review, Vol.:60, No: 4, September 1970, s.618-630.
- MAYER, Thomas, "Effects of Export Diversification in a Primary Commodity Export Country : Colombia", Journal of Policy Modeling, Vol.: 5, June 1983, s.233-252.
- MELVIN, Michael ve BERNSTEIN, David, "Trade Concentration, Openness and Deviations from Purchasing Power Parity", Journal of International Money and Finance, No: 3, 1984, s.369-376.
- MICHAELY, Michael, "Concentration of Export and Imports: An International Comparison", The Economic Journal, Vol.: 68, No: 272, December 1958, s.722-736.
- MICHAELY, Michael, Concentration in International Trade, İki B., Amsterdam, North-Holland Publishing Co., 1967.
- RAMANATHAN, Ramu, Introductory Econometrics with Applications, San Diego, Harcourt Brace Jovanovich, Publishers and its subsidiary Academic Press, 1989.
- SZEKELY, Gabriel, "Dilemmas of Export Diversification in a Developing Economy: Mexican Oil in the 1980s", World Development, Vol.: 17, No: 11., November 1989, s.1777-1797.
- THARAKAN, Mathew, Diversification of Indian Exports, Louvain University of Louvain, Center for Development Planning, June 1969.
- ONLÜ, Nergis, "Sanayi Ürünleri İhracatına Genel Bir Bakış", Uluslararası Ticaret Forum Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 7, Temmuz 1987, s.17-23.
- WILSON, Rodney J.A., "Egypt's Export Diversification : Benefits and Constraints", The Developing Economies, Vol.: 22, March 1984, s.86-101.

